

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

Tisztelt Olvasó!

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a Pest Megyei Könyvtárral közösen a 2004/2005. tanévben is indítja könyvtárosasszisztens-képző (középfokú szakképesítést adó) tanfolyamát.

A szakképesítés OKJ azonosító száma: 52 8422 01.

A képzés a kötelező hétéves továbbképzési tervbe beilleszthető.

A TANFOLYAM HELYSZÍNE:

**Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár X/4. könyvtára
Budapest, X. kerület Szent László tér 7-14.
(Pataky Művelődési Központ)**

A TANFOLYAM IDŐTARTAMA ÉS ÜTEMEZÉSE:

**2004. szeptember 15-étől 2005 júniusáig, két félév;
előadások minden szerdán 9 és 16 óra között**

A KÉPZÉS DÍJA:

60 000 Ft (vizsgadíjjal együtt)

A VIZSGÁK IDŐPONTJA:

a második félév végén

A szakképesítés szakmai (vizsgáztatási) követelményeit a 11/2004. (IV. 14.) NKÖM rendelettel módosított 9/2002. (IV. 5.) NKÖM rendelet tartalmazza. Gyakorlati vizsgára az a jelölt bocsátható, aki a szakmai gyakorlatot teljesítette, és ezt a gyakorlólhely vezetője írásban igazolta.

A hallgatók számára irodalomjegyzéket és vizsgafelkészítő konzultációt biztosítunk.

JELENTKEZÉSI HATÁRIDŐ:

2004. szeptember 5.

A jelentkezési lapot – amely a könyvtár honlapjáról (www.fszek.hu/hirek) letölthető – a következő címre szíveskedjék megküldeni: Ságghi Ilona szakreferens, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1088 Budapest, Szabó Ervin tér 1.

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

---

13. évfolyam 8. szám

2004. augusztus

Tartalom

Könyvtárpolitika

- „Sok minden megváltozott az OSZK-ban” Beszélgetés Monok Istvánnal 3
Bartos Éva: Koncepció a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátására 10

Fórum

- Sonnevend Péter:** Könyvtári statisztika könyvtárosoknak. Viszontválasz Somogyi József írására 22
Kiss Gábor: Állományapasztás (?) 26

Műhelykérdések

- Berke Barnabásné:** Első falat a nagy kalácsból. A nemzeti könyvtár cédu-
lakatalógusainak retrokonverziós munkájáról 29

História

- Pogányné Rózsa Gabriella:** A leíró katalogizálás szabályozása Magyaror-
szágon (1925–1960) 2. rész 39
Merc Hajnalka: Fél évszázad hazai lexikonkiadása 49

Könyv

- Mezey László Miklós:** Sajtótörténeti „fűszerkönyv” 58

From the contents

Interview with the past and present director-general of the National Széchényi Library, István Monok (3);

Éva Bartos: About disadvantaged readers (10);

Zsuzsanna Berke: Professional issues of retroconversion (29)

Cikkeink szerzői

Bartos Éva, a Könyvtári Intézet osztályvezetője; *Berke Barnabásné*, az OSZK főosztályvezetője; *Kiss Gábor*, a Zala Megyei Könyvtár igazgatója; *Merc Hajnalka*, az ELTE hallgatója; *Pogányné Rózsa Gabriella*, az ELTE oktatója; *Sonnevend Péter*, a Kaposvári Egyetem tanára

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Mezey László Miklós, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu; Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatja a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4200 forint. Egy szám ára 350 forint
HU-ISSN 1216-6804

„Sok minden megváltozott az OSZK-ban”

Beszélgetés Monok Istvánnal

– *Tisztelt Főigazgató Úr! Kedves István! Melegen gratulálunk ahhoz, hogy újabb öt évre Te lettél az OSZK főigazgatója. Bizonyosak vagyunk benne, hogy nemcsak a saját nevünkben gratulálunk. Sokan, igen sokan voltak meggyőződve arról, házon belül és kívül egyaránt, hogy ilyen öt év után csak Te lehetsz a következő öt év „gazdája” is. Mielőtt azonban „igazi” kérdéseinket feltennénk, hadd érdeklődjünk arról, mi okozta, miben állt az a zavar, ami kinevezésedet megelőzte. Tulajdonképpen mi történt? Miért volt, ha csak pillanatokra is, interregnum?*

– Nem tudom. Azt hiszem, ez a „kabátlopás” tipikus esete. Ugyanakkor nem tanulság nélküli az egész. Magam teljes meggyőződéssel vallom, hogy a magyarországi rendszer a vezetői posztok 3–5 évenkénti pályáztatásával jobb, mint az örök időre szóló kinevezések, persze kellene hozzá kulturáltsági szint. Ha ugyanis arra használjuk, hogy akármilyen nem szakmai szempont érvényesíthető legyen a szakmai munkában, akkor csak lejáratjuk a jó és szép elveket. Nagyon jó a rendszer, ha tényleges szakmai vetélkedés folyik, amely mellett szakmapolitikai érdekek a fenntartó részéről még érvényesíthetőek.

Minden pályáztatást megelőznek informális beszélgetések, így tőlem is sokan megkérdezték, hogy akarom-e folytatni. Az sem titok, hogy a fenntartó részéről is megkérdezték, és emellett köszönetet mondtak az eddigi, szerintük jó irányú változásokért. Látszólag megnyugvással vették tudomásul, hogy pályázati szándékom él. Az Országos Könyvtári Kuratórium – amelynek tagjai személyenként és testületileg is sokat tettek a nemzeti könyvtárért – is szerette volna tudni a jövőre vonatkozó elképzeléseimet, így a fenntartóval együtt arra kértek, hogy írjam le az OSZK munkájának átfogó szakmai koncepcióját. Ezt a dokumentumot áprilisban napirendre is tűzte az OKK, és néhány apró megjegyzést kivéve, óvatosságra intve (pl. a mátrix-típusú vezetési gyakorlat nehézségei miatt) jónak találták. Miután magam ezt a dokumentumot akartam pályázati formában beadni, csak a pályázat lezárta után hoztuk nyilvánosságra (Könyvtári Figyelő 2004/2.). Ezt megelőzően néhány embernek odaadtam, kértem tanácsukat, véleményüket. Vagy nem őszinték az emberek, vagy valóban nem rossz az elképzelésem a könyvtárról, de mindenki dicsérté.

Ezután volt a pályáztatás, és elvileg lehetett volna meghallgatás is, ahogy 1998-ban volt. A kibővített OKK összehívása körüli „zavar” (egyes tagok csak egy nappal előtte tudtak róla, másoknak informálisan azt mondták, hogy nem fontos részt venni, formális az egész ügy) már előre vetíthette volna, hogy van néhány ember, akinek nem tetszik a munkám, stílusom, és mindegy kit, de mást akarnak a főigazgatói poszton látni. Őszintén megmondom, hogy nem tudtam, és ma sem tudom elképzelni, hogy szakmailag olyan rossz minősítést kapjak, amely esetle-

gesen alkalmatlannak minősítene az állás betöltésére. Senki sem pályázott velem szemben, bár informálisan sok név forgott közszájon.

A meghallgatás hiánya, illetve a feltehetően elhangzott kritikai észrevételekre való válaszadás megtagadása számomra, de főleg a nemzeti könyvtár számára megalázó volt. Teljesen jogszerű volt egyébként. Ennyit ér a *de jure* állapot. Senki sem értesített hivatalosan arról, hogy menjek vagy ne menjek az OKK kibővített ülésére, ahol a pályázatomról véleményt mondanak. Úgy láttam, hogy személyes sértettségemet – amit az eljárás miatt éreztem és érzek mai is – félre kell tennem, hiszen nem csak rólam volt és van szó. Az ülés kezdetén megkértek, hogy menjek ki, ami teljesen rendjén való, majd egy órát sétáltam a folyosón. Utána végetért az ülés. A bizottság (az OKK, a NKÖM, az SZB és a KT képviselője) nem közölt velem semmit, csak annyit, hogy titkos mindaz, ami ott elhangzott, a miniszter úr majd dönt.

Magam senkit sem kérdeztem a bizottság tagjai közül, de rossz volt a hangulat körülöttem. Másnap a Szlovák Nemzeti Könyvtár Tudományos Kuratóriumának (melynek személyemben vagyok tagja, nem a beosztásom okán) ülése volt Turócszentmártonban, ezért a bizottsági ülést követően oda utaztam. Az ottani tanácskozás másnap délután kettő körül ért véget, a telefonomon akkor már 80 nem fogadott hívás volt. Ettől kezdve ömlöttek a telefonok, mindenki tudni vélte vagy tudott részleteket a titkos jegyzőkönyvből, hangfelvételtől. Rengeteg jószándékú hívást kaptam, hogy közbenjárjak értem, mert „baj van” a pályázatommal. Egyetlen próbálkozásom volt a bizottság elnökénél, aki tartotta magát a döntésükhöz, és – ezt komolyan is gondolom – nagyon korrekt módon semmit nem mondott.

Ez az eljárás a legjobb módszerek egyike: azok, akiknek vélte vagy valós érdekük a félreállításom, elkezdtek terjeszteni, hogy „szakmailag nem az igazi” a pályázat. Mások a szavazás arányait mondták: „5:3 a Monok javára, mert a KT elnöke ellene volt, és még kettő valaki a bizottságból”. Sokan azt is elmondták, hogy a KT-ben ki hogyan szavazott. (Megjegyzem: a KT elnöke maga vallotta be nyilvánosan, hogy a KT tagjainak sem mutatta meg a pályázatot, mielőtt szavaztak – ez csak erkölcsi adalék.) Szóval a szóbeszéd, a lejáratás kezdődött el igazából. Kit járattak le? Engem is, de alapvetően a nemzeti könyvtárat (vannak olyanok, akiknek a saját érdekeik mellett ez utóbbi eltörpülő szempont, vannak olyanok, akik ezt a helyzetet ésszel nem érik fel).

A KT, amelynek vezetője sem írásban, sem szóban nem juttatott el hozzám kifogásokat a munkámmal kapcsolatban (egyetlen osztályvezetői kinevezést kivéve), most sem tette, mégis kritikával élt házon kívül. Jó, nem is olyan régies reflex: „majd jól feljelentelek magasabb helyen”. Igazán „demokratikus” megoldás, az intézmény érdekeit maximálisan csakis így lehet képviselni. Amúgy a főigazgatói kollégium tagjaként ő személyesen nem jutott el a „tartózkodom”-on túlra. A könyvtárban *minden* döntés a főigazgatói kollégium többségi (általában 85–100 százalékos) támogatásával történt az elmúlt öt évben.

Sajnos, a könyvtáros szakma sem értheti, hogy ténylegesen csak néhány ember rosszindulatú kavarása történt, vagy néhányan azt gondolták, hogy „a Monoknak túl nagy a pofája, majd megmutatjuk, hogy nem is olyan nagyfiú”. De lehet, hogy túlságosan látszott már maga a nemzeti könyvtár, és ez nem tetszett néhány embernek stb., stb., stb. Magam is csak feltevésekkel élhetnék az igazi okokat illetően, hiszen a mai napig senki semmilyen konkrét, megválaszolható kritikát nem fogalmazott meg munkámmal kapcsolatban. Ebben az esetben a legjobb hallgatni, és ezt kérem

azoktól, akik nem szeretnek (a könyvtár érdekében kérem), azoktól, akik szeretnek, és persze azoktól is, akik nem bírják megállni, hogy ezredrésnyi információk alapján ne szóljanak bele mindenbe, ami egyáltalán felvetődik a könyvtárak környékén, a nyilvánosság varázsszavát emlegetve. Nem szabad még jószándékú baleknek sem lenni, a fűgefalevél szerepét meg csak nagyon tudatosan szabad eljátszani.

Annait megtudhattam a beiktatási osztályvezetői értekezleten, hogy vannak olyan középvezetők, akik mellőzve érzik magukat, akikre az OSZK eredményeiből nem vetődik megfelelő mennyiségű fény. Jobbá kell tenni a belső kommunikációt, hogy ne érezzék sokan, hogy mellőtük történnek a dolgok. Ezt a kritikát megfontolom, a pályázatomban megoldási javaslatokat is megfogalmaztam.

Amíg az ellenkezőjéről nem győznek meg, továbbra is azt hiszem, hogy a nemzeti könyvtár dolgozói közül elenyésző kisebbségnek van velem baja. Olyanoknak, akik nem tanultak meg dolgozni, főleg csapatban dolgozni, olyanoknak, akik azt hiszik, hogy önmagában elégséges bejutni a nemzeti könyvtárba, és ez automatikusan a bölcsek kövének birtoklását is jelenti minden könyvtári szakmai kérdést illetően.

Interregnum egyébként nem volt, hiszen én június 1-jén átadtam az aláírási jogokat a helyettesemnek, Rády Ferencnek (legalább a *de jure* állapot meglegyen), június 13-án pedig a miniszter úr június 1-jei hatállyal (visszamenőlegesen) megbízott a főigazgatói teendők ellátásával a pályázat lezártaig. Június 15-étől öt évre kinevezett erre a posztra, ezt a kinevezést adta át Koncz Erika államtitkár asszony július 5-én. Örülök, hogy ő adta át, sokat tett a könyvtárért.

– A legfontosabb bizonnyal az, hogy Te magad milyennek látod, értékeled az elmúlt öt évet. Ám mi arra is kíváncsiak lennénk, hogy azok, akiknek biztatására, sokszor igen nyomatékos biztatására először megpályáztad és elnyerted az OSZK vezetői posztját – tehát a különböző tudományos intézmények, nagy tudósok és élenjáró szakemberek, akikről a Veled készült első 3K-s interjúban (1999. augusztus) szóltál – miként jeleztek vissza. Ezt várták Tőled, ezért biztattak? Megfeleltél-e az ő – bizonnyal igen sokszínű – várákozásaiknak?

– Az elmúlt öt évben – remélem nem csupán a belülről látás és a sok munka emlékezete mondatja velem – sok minden megváltozott az OSZK-ban. A felsőoktatási intézményekkel jók a kapcsolataink, számos műhellyel együttműködési megállapodás alapján dolgozunk közös programokon (Szegedi Tudományegyetem, ELTE, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Károlyi Gáspár Református Egyetem). Az MTA Művelődéstörténeti Bizottságának munkáját a házon belülről szervezzük, és ez jó visszhangot vált ki az akadémián. Minden humán tudományos intézettel együtt dolgozunk.

Sajnos, nem vagyok teljesen elégedett. Azt hiszem, az OSZK jobban kész volt a nyitásra, mint az akadémiai intézetek. Addig ők is igen, ameddig nem munkát kértünk (ilyen pl. a hungarika dokumentáció éves, tervezett közös bővítése). Talán az Irodalomtudományi és a Zenetudományi Intézet a kivétel a megállapítás alól. Sajnos, országos az a szemlélet, hogy a könyvtár, a könyvtáros szolgálja ki a tudós embert, ez a normális, de ne akarjon igazából mást. Én ezzel nem értek egyet, valódi partnerségre törekszem, nem csupán személyem vagy még néhányak elfogadtatására, hanem az intézmények közti valós együttműködésre. Erről majd a terveim között mondanék néhány szót.

Látványosan javultak kapcsolataink a könyvkiadó szakmával. Rendszeres és nagyon komoly, könyvsorozatokban megnyilvánuló együttműködést alakítottunk ki sokukkal (Balassi, Argumentum, Osiris, Kossuth, Helikon, Arcanum, Pytheas, Vincze László), de alkalmilag más kiadókkal is adunk ki közösen könyvet, illetve CD-ROM-ot.

Külön kiemelném a nemzetközi kapcsolatainkat, hiszen azok nagyban kitágultak, és főként a külföldi felsőoktatási, akadémiai szférában.

– *Írásba adtad, több alkalommal is, milyen elképzelésekkel, tervekkel vetted át a főigazgató posztot. Mit sikerült, mit nem beváltanod ezek közül? Mire vagy a legbüszkébb, mivel vagy a legelégedettebb, hol vallottál kudarcot, vagy hol és miben mentek úgy a dolgok, ahogy Te kívántad?*

– A nemzeti könyvtár szervezetének átalakításában nagyot léptünk előre, remélem a jövő év elején be is fejezhetjük. A könyvtári munkafolyamatok rendjében próbáltuk átszervezni az intézményt. Sajnos, a tartalmi változásokat több helyen sikerült bojkotálni. Ezt kudarcként élem meg, és szeretném megváltoztatni a helyzetet azokon a pontokon is. A legnagyobb hibámnak azt tartom, hogy 2000-ben nem erőltettem át a főosztályok megszüntetését, és nem tértünk át a board-típusú vezetésre. Akkor sokan mondták, hogy nagy hibát követek el (elsőik között a KT vezetője), de nem ismertem a házat, nem láttam a személyeket, akik az egyébként jó, de más szakmai ízlésű szakembereket helyettesíthették volna. Ma már látom ezeket is.

Azt hiszem, hogy a könyvtárnak a könyvtári rendszeren belüli, a kulturális és a tudományos intézmények sorában erősödtek a pozíciói. Fontos a MEK és a MOKKA házon belülre kerülése, és megerősödött helyzetünk a digitális szolgáltató intézmények sorában is. Sajnos az első kérdésben említett elmúlt hónap sokban visszavetette, gyengítette a könyvtárat.

Sokat tettünk a könyvtár széttagoltsága ellen, az egymással csak formálisan szóba álló osztályok rendszere helyett talán közelebb léptünk az együttműködéshez. A szemlélet azonban sokakban a régi maradt: a nemzeti könyvtár a fedő jelszó, de igazából az osztály érdeke az, ami több munkatársunkat érdekel. Sokan azt hiszik, hogy a könyvtár teljesítménye az egyes dolgozók munkájának az összessége. Nos, ez nem így van. Ha nem tudunk intézményi célokért dolgozni, dolgozhatunk nagyon sokat, akkor sem lehet jobb képet mutatni az intézményről.

Nagyon megerősödött a közönségkapcsolatok területe. Megmutattuk azt a hatalmas munkát, amelyet kollégáink a köteles szolgáltatástól a feldolgozáson át a könyvtári és kulturális szolgáltatásokig nyújtani tudnak. A könyvtár tudományos programjai vonzóak a partnerintézményeknek, sokan kívülről is részt akarnak venni bennük. Szükségünk is van rájuk.

– *Maguk a tervek mennyire voltak megalapozottak, ma miben látod akkori önmagadat naivnak, a dolgokat – amelyeket addig csak kívülről láthattál – nem igazán jól ismerőnek? Vagy az idők változásai hoztak új motívumokat, az elképzeléseket, terveket módosítónak, módosítandónak? Mik azok a legfontosabb „tanulások”, amelyeket az előző ciklus tapasztalatai alapján leszűrteél?*

– A tervek megalapozottak voltak. Amit nem tudtam – és a kívülállók ma sem tudják –, hogy a nemzeti könyvtár a működés és a működésképtelenség mezsgyéjén lavírozik. Hasonlóan számos közintézményhez mélyen alulfinanszírozott. Csak na-

gyon sok munkával lehet újabb pénzeket szerezni, de azokat is leginkább szakmai célokra. A működés, az elmaradt beruházások, a katasztrófális belső (épületgépészeti, elektromos hálózat) állapotok távolról sem biztosítanak jó körülményeket a munkához. Az is igaz, hogy a könyvtár nyitottabbá válásával, megmutatkozásával, és persze erőszakosságunk következtében sokat javult a helyzet, főként a 2003. évi költségvetésben mutatkozott meg ez. (Ezek a pozíciók vesznek el akkor, ha belső gondjainkat feljelentősdível akarjuk megoldani.)

A szakmai tervek a fenntartó egyetértésével találkoztak, és a könyvtáron belül is egyetértettek velük. Az elmúlt két évben a döntések előkészítésére is sokkal több energiát fordíthattunk. A legfőbb tanulság számomra az, hogy a dolgozói értekezleteket és az osztályvezetői találkozókat gyakoribbá kell tenni azért, hogy a közvetlen kommunikáció védje az információ tartalmát. Eddig, sajnos, jószerevével csak az információk interpretálását hallhatták a dolgozók.

– *És nunc veniam ad fortissimum! Most mik a terveid? Most milyen „főcsapásokra” készülsz? Milyen öt évre szántad el magad, és mire számíthat, mit várhat az elkövetkezendőkben az OSZK, a szakma, a tudományosság, egyáltalán az ország, amelynek első könyvtáráról van és lesz szó?*

– Terveim az eddigi változások folytatására vannak. Szeretnénk elkezdni, illetve folytatni a beruházásokat, a felújítási munkát. Jó lenne az informatikai fejlesztéseket folyamatos modernizációval megerősíteni. A strukturális változásokat befejezni: a főosztályok helyett igazgatóságok működnek majd (gyarapítási és feldolgozási, tájékoztatósi, tudományos, informatikai, gazdasági és a Könyvtári Intézet). Az igazgatók közvetlenül fogják irányítani majd az osztályokat. Az egyes osztályok helyét még meg kell találni. Folyamatosan gondolkodom például azon, hogy a MEK informatika vagy gyűjteményszervezés? Majd megvitatjuk és eldöntjük. A tudományos igazgatónak nagyon sok feladatot szánok. A nemzeti könyvtár szolgáltatásainak jelentős része informatikai eszközökkel lesz elérhető, ugyanakkor tudományos műhelyként hangsúlyosabban fogalmazza meg magát a saját állomány mélyebb feltárásával. A jó példa szerintem az RMNY osztály: retrospektív nemzeti bibliográfia, ugyanakkor tudományos kutatóműhely. Szeretném, ha ilyen lenne a „hosszú” 19. századi retrospektív nemzeti bibliográfia feldolgozása vagy a retrospektív periodika feldolgozó osztály munkája is. De már nem a formai feltárást istenítő nemzeti bibliográfiai rendszer filozófiájával, hanem a könyv-, folyóirat- és sajtótörténeti kutatások mentén szervezve munkájukat. Ez a szemlélet visz ténylegesen közel minket a kutatóhelyekhez. Ugyanez vonatkozik a táruk tudományos (= feldolgozó) munkájára is.

Kiemelt feladatnak tekintem az egységes humán szakirodalmi adatbázis megteremtését. Ez is kutatás, és nem nemzeti bibliográfia. Kutatás és együttes munka: könyvtárakkal, kiadókkal és más intézményekkel. [Erről részletesen szól Monok István a 3K következő számában. *A szerk.*]

Szeretném, ha az ODR-könyvtárakkal közösen el tudnánk érni a MOKKA rendszerének teljességét: könyvek, periodikumok, régi könyvek, kéziratok és cikkek közös katalógusát. Olyat, amelyet kölcsönösen használunk, amelyet együtt építünk. Nem megépítjük, és ha mindentől függetlenül az OSZK-ban is leír valaki egy könyvet, cikket stb., akkor felülírjuk a mások „gyengébb” rekordját. A munkafolyamat a lényeg: minden könyvtár, amely részt vesz majd a munkában, első, reflexszerű

mozdulattal megnézi, hogy van-e már a dokumentumról valami valaki munkájaként a rendszerben. Azt lehívja, kiegészíti, átírja, ha kell.

Az elektronikus dokumentumok közül a legtöbbet szeretnénk összegyűjteni, emellett végre kell hajtani a sokak által ismert digitalizálási stratégiát, amelynek elemei: katalógusok konverziója, országos leőhelyjegyzékek, saját állomány digitalizálása, szakértői rendszerek (<http://www.oszk.hu/> Szabályzatok és útmutatókon belül, tervek és beszámolók címszó alatt).

Szolgáltatásaink jelentős mértékben megújultak a LIBINFO és az OPM (Olvasói Professzionális Munkaállomás) rendszerbe állásával. Szeptembertől működik a WIFI (Wireless Fidelity) is. Jó lenne e területen is továbblépni úgy, hogy az olvasó és a használt dokumentum digitálisan követhető egységes rendszert alkosson.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár jelentős európai könyvtörténeti anyaggal bővül ki. Az MTA Irodalomtudományi Intézettel közösen megalapítjuk az Európai Könyvtörténeti Intézetet. Ez az intézet új keretet ad a könyvtárban már folyó tudományos munkának, rendszeressé teheti, kibővítheti tudományos szakkönyvtári és tudományos intézeti kapcsolatainkat itthon és külföldön egyaránt.

Pályázatomban ezekről a tervekről részletesebben írtam, talán a legfontosabbakat sikerült itt is kiemelnem.

– *Emberileg milyen volt számodra az elmúlt öt esztendő? Nem követelt-e túl sok áldozatot (többek közt a sokgyerekes családapától, férjtől, az elitértelmiségirtől, a tudóstól stb.)? Áldozat-e ez az újabb öt év, vagy egyúttal önkitaljesítés, önmegvalósítás is?*

– Az elmúlt öt év fárasztó volt; egyre unalmasabb számomra a vonat, az autó, a repülő. Az eredmények azonban mindig újabb energiát adnak. A családom megszokta a „láthatásra járó” papát, de igyekszem naprakész lenni, persze jobbra csak azt tudom, ami pénteken történt az iskolában. Áldozat főleg tőlük, igyekszem meghálálni a nyarakkal vagy a rövid, de intenzív együttlétekekkel. Én azonban az újabb öt évet sem áldozatként élelem meg. A szegedi tanszék kereteit kinőttek a tervek, azokhoz a nemzeti könyvtár való, és szerintem ezek hiányoztak a nemzeti könyvtárból is. Szüleim, testvéreim, feleségem családja és a szűkebb családom büszkén néznek a munkámra, és ez megér nekem ennyi gyűródést. Magasabb beosztásban nagyobbak a pofonok, jobban látszik az emberek rossz és jó természete is. Egyszer beszéltem is sztoikus olvasmányaimról a rádióban: komolyan gondolom, hogy én szolgálni és nem szolgáltatni akarok, aktívan dolgozni, korlátaimat, lehetőségeimet folyamatosan tágítani.

– *Az első, már említett interjúdban tudományos terveidről is szóltál (a nagydoktori disszertáció megvédése). Tapasztalhattuk, hogy tudósként sem henyéltél. Számos igen fontos publikációd jelent meg, ám a doktori védése – úgy tudjuk – egyelőre várat magára. Miért? Vagy ennyire azért nem összeegyeztethető a tudomány és főigazgatói stallum? Nem érzel-e ellentmondást abban, hogy míg számos tudományos kutatást, munkát és személyiséget menedzselél, addig Te nem azt, nem egészen azt hoztad, amit terveztél?*

– Valóban sokat dolgozom esténként a könyvtörténeti kutatások folytatásán. Ezek egy része szervezés, mások menedzselése azért, hogy az elkezdett témát (kora újkori könyvjegyzékek feltárása, nyilvántartása és kiadása) befejezzük. No meg

azért, hogy legyen utánpótlás. A másik része a tanulmányok írása. Évente sok kötetünk és számos tanulmányom jelenik meg. A tanulmányok egy része a már megjelentek újragondolása és idegen nyelveken történő közreadása, de írok újabbakat is. Sokat használt szemléletemnek, hogy rákényszerültem arra, hogy kilépjek a 16–17. századból. Sokat fordítottam, illetve szerkesztettem francia és német szakirodalmi szövegeket. Rengeteget tanultam ezzel. Azzal is, hogy évente sok, öt–tíz nemzetközi konferencián veszek részt, ahol könyvtörténeti kérdésekről van szó.

A nagydoktori értekezésem dolgozom, szerintem két év még kell, ha a végén kapok két hónap alkotói szabadságot. Remélem, menni fog. Ezzel tartozom azoknak, akik hiteleztek a bizalmat a kutatási témáim támogatásakor.

Fontos maradt számomra a tanítás is. Szegeden és Egerben lassan átadom a legtöbb órát doktorált tanítványoknak, de a PPKE történeti doktori iskolájában kiváló fiatalokkal találkoztam, és időről időre elvállalok Párizsban is egy-egy szemesztert (az ottani DEA rendszerben). Mostani nagy tervünk az ELTE-n alapítani egy „Kulturális örökség” magiszteri képzést, amely része egy európai közös képzésnek (Bologna, Ravenna, Modena és Párizs az együttműködő partnerek).

Sokszor fáradt vagyok, és el tudok keseredni, ha valaki az eredményeknek sem tud örülni, csak fintorog. Én gyerekesen örülök minden újonnan megjelenő OSZK-s könyvnek, ha rajta van a nevem, ha nincsen. Ezért a magam személyes kutatói céljait is háttérbe tudom szorítani. Én már nem leszek nagy elméleti tudós, a DSc fokozatot megkísérlem, de azt hiszem, ha egyáltalán emlékeznek majd rám, a szervezőre emlékeznek.

– Talán nem tartod narcizmusnak, ha azt is megkérdezzük Tőled, a nagy egészen belül milyennek látod a Könyvtári Intézet helyét, szerepét. És mondanál-e valamit nekünk arról is, milyennek látod a mi lapunkat, a 3K-t? Nem ritkán publikáltál benne (bár kevesebb-szer, mint mi szeretnénk volna), de vajon olvasod is? Érdemes olvasnod?

– A Könyvtári Intézetet én az OSZK részének tartom. Hogy ezt komolyan gondolom, mutatja, hogy fel sem vetődött egy új Európai Könyvtörténeti Különgyűjtemény létrehozása. Az intézet tevékenysége nagyban kötött, hiszen jogszabályok írják le, és ezeknek meg is felel. Számomra egyik ajtó a magyarországi könyvtárak felé, és egy szakértői gárda, akikre támaszkodhatok, ha a világban folyó könyvtári munka jellegéről, irányairól akarok tájékozódni. Amit hiányolok magam is, az az aktívabb olvasáskutatás. Ennek személyi feltételei is vannak, meg aktívabb pályázati tevékenységet is kívánna ettől a területtől. Szerintem ez változni fog a közeli jövőben. A 20. század második felének, amely történelem lett, megpróbálunk helyet adni az intézetben.

A 3K olyan lap, amire szükség van, megvan a maga nagyon széles olvasói tábora. Fontos könyvtáros fórum. Jó helyen van a Könyvtári Intézetben, az említett „ajtó” szerep betöltésében sokat vállal magára. Magam a tartalomjegyzéket mindig megnézem, gyakran átfutok írásokat, de őszintén: csak azt olvasom el figyelmesen, amit valaki külön dicsér vagy nagyon szid.

– Köszönjük a beszélgetést! Sok sikert kívánunk terveid valóra váltásához!

Mezey László Miklós–Vajda Kornél

Koncepció a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátására

„A könyvtári terület
stratégiai célkitűzései 2003–2007” dokumentum
Felkészülés az Európai Unió csatlakozására című
fejezetének altémája

I. Visszatekintés, előzmények

A nyilvános könyvtár klasszikus formájának létrejöttét Angliában a XIX. század derekán egyértelműen az elesetteket felcsemelni kívánó filantróp igény eredményezte, s ugyanez az eszme hatotta át a német könyvtárak első jelentős ideológusait is. A közkönyvtárak kezdettől részt vettek a kulturális–szociális jogok társadalmi kiterjesztése körül folyó harcokban. Magyarországon mintegy ötven éves késéssel, a XX. század elején, Szabó Ervin ugyancsak szociális érzülettel hozta létre az első könyvtárakat, hogy az anyagilag leghátrányosabb rétegek könyvhöz jussanak, hogy a szegénység ne legyen akadálya könyvhöz jutásnak. Az ingyenes információhoz jutást épp oly fontosnak tartotta, mint a könyvtár „melegedő” funkcióját.

A rendszerváltozás előtt gazdasági és ideológiai problémák nehezítették a feladat vállalását. A szegényes szociális és kulturális infrastruktúra, másrészt a homogénnek hirdetett társadalom ideája akadályozta a kisebb csoportok és speciális rétegek ügyével való differenciált foglalkozást. A magyarországi könyvtárak és könyvtárosok – érzékenyen reagálva a '60-as évektől egyre határozottabb és erőteljesebb hazai művelődésszociológiai kutatásokra, valamint a szakirodalomból megismert külföldi könyvtári gyakorlatra – progresszív magatartásukkal az elvártnál (megengedtnél!?) jóval többet teljesítettek ezen a területen. A főbb állomások és eredmények: A '60-as években megkezdődött a művelődési hátránnyal induló gyermekek és fiatalok könyvtári segítése, a családi–szociális hátrány enyhítésére, illetve ellensúlyozására. Az 1972-ben Budapesten rendezett IFLA-konferencia nyomán a figyelem az egészségileg hátrányos helyzetű olvasók (kórházi betegek, ágyhoz kötöttek; vakok és csökkentlátók; öregek stb.) felé fordult. Ezen a budapesti konferencián fogadták el azokat a közművelődési könyvtári normatívajavaslatokat, amelyek aztán megjelentek a *Közművelődési könyvtári ellátás* című, 1973-as, fontos kiadványban.

A könyvtárügyet újrászabályozó 1976-os törvényerejű rendelet már tételesen felsorolta azokat a szociális csoportokat, amelyek számára speciális könyvtári ellátást kell nyújtani (öregek, betegek, kórházi és szanatóriumi ápoltak, nemzetiségek, fegyveres erők tagjai, büntetésüket töltők).

A magyar könyvtárügy cselekvési és fejlesztési programtervezete 1980-ban a bejáró munkások, a mozgásukban korlátozottak, a kórházi betegek, a nemzetiségek könyvtári ellátási gondjait hangsúlyozta.

A könyvtárügy irányításában megjelenő elvi–jogi alapvetéshez csatlakozott a szakmai tartalmi és módszertani tevékenység: szakirodalmi szemlék, módszertani kötetek jelentek meg, megindult a képzés és bizonyos fokig a kutatás is. A könyvtárosok egyéni kezdeményezései nyomán a tevékenység kiszélesedett, a mindennapi gyakorlatban a könyvtárosok szinte mindent kipróbáltak, amit a külföldi leírásokból adaptálni lehetett, könyvek házhoz szállításától kezdve a hangoskönyvtári szolgáltatások megszervezéséig.

A '80-as évek végére, a '90-es évek elejére olyan új társadalmi jelenségek mutatkoztak, az ellátandók köre oly mértékig kiszélesedett, hogy a probléma könyvtári környezetben való kezelésére már végképp nem volt a szakma felkészülve (munkanélküliek, hajléktalanok, deviánsok). Az is kiderült, hogy sem a hazai társadalmi környezet, sem maguk a jogszabályok nem garantálnak olyan finanszírozási forrásokat, amelyek lehetővé tették volna a már létező szolgáltatások biztonságos fenntartását, folyamatosságát.

Az időszakra jellemző megállapításunk így foglalható össze: a feladatok és a feltételrendszer inadekvát viszonya a tevékenység kifáradásához, elbizonytalanodásához vezette mind a könyvtárakat, mind a benne tevékenykedő könyvtárosokat.

A rendszerváltozás utáni demokratizálódási és polgárosodási tendenciák, a jogszabályi környezet változásai, a nemzetközi és hazai keretdokumentumok (ENSZ, UNESCO, IFLA) alapvetései tartalmilag új pályát jelöltek ki az esélyegyenlőség megvalósítása felé haladó könyvtárügy számára, az információ- és kommunikációtechnológiai fejlődés pedig új távlatokat nyitott, merőben más lehetőségeket teremtett a speciális szolgáltatások megvalósításához.

A Fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény, valamint ágazati törvényünk, a könyvtári ellátásról szóló 1997. évi CXL. törvény tökéletesen harmonizál egymással. Az utóbbi – kerülve minden tételes felsorolást – egész egyszerűen kimondja: a könyvtárnak *mindenki számára* biztosítania kell az információhoz való hozzáférést. Az említett másik törvény viszont megvilágítja számunkra, hogy mikor tekinthető az információ hozzáférhetőnek: ha azt a fogyatékos személy *érezni és értelmezni* tudja. A *2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról* kifejezetten állami kötelezettségnek tekinti az esélyegyenlőség előmozdítását és a törvény hatályát tételesen is kiterjeszti a könyvtárakra (a muzeális és a közművelődési intézményekkel együtt felsorolva). E törvények tükrében a könyvtárak ismét előtérbe kerülnek tehát, mint az esélyegyenlősítés lehetséges célterületei.

Új partnerkapcsolatokra nyílik lehetősége a könyvtáraknak, hiszen mára nagyrészt kiépültek a megfelelő állami népegészségügyi intézmények, szociális és foglalkoztatási ellátórendszerek, nagy számban jöttek létre az esélyegyenlőséggel foglalkozó társadalmi és civil szervezetek. Alapítványok, egyesületek sokasága kezdte meg tevékenységét ezen a területen, és ugyancsak új helyzetet teremt, hogy megszülettek a korábban ismeretlen, ún. segítő szakmák (szociális gondozó és szervező, szociális munkás, mentálhigiénés szakember, fejlesztő pedagógus, konduktor, mediátor stb.) is.

II. A hazai könyvtárpolitika mai célkitűzései

Hazai célkitűzéseink alapvetően megegyeznek a nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott célokkal, de a hazai helyzet ismeretében a hangsúlyok más-hová kerülhetnek. Ezért a kiemelt területek – amint ez a könyvtárügy 2003–2007-re kialakított stratégiájában meg is fogalmazódik – a demokrácia, az esélyegyenlőség, a társadalmi integráció megvalósítása, hozzájárulás az információs, a tudásalapú társadalom megteremtéséhez.

A hátrányos helyzetűek megfelelő könyvtári ellátásának biztosításában abból az alapelvből kell kiindulni, hogy velük kapcsolatban a könyvtáraknak ugyanazokat a funkciókat kell betölteniük, mint az átlagos állampolgárok ellátása során. A hátrányos helyzetű használók ugyanúgy a tanulás, a munkavégzés, a szakmai fejlődés segítését, a mindennapi életvitel, az életvezetés információkkal való megkönnyítését, az életminőség javítását (önépítés, közösségi élmény) várják a könyvtáraktól, mint az átlagos könyvtárhasználó állampolgárok. Különbö- szint az *információ elérésének módjában* (fogyatékkal élők esetében), esetleg a speciális élethelyzetekre vonatkozó *információ tartalmában* (társadalmi hátrányokkal bírók esetében), vagy annak *nyelvében, kommunikációjában* (kisebbségek, eltérő kulturális gyökerekkel rendelkezők esetében) lelhető fel. Ezeket a feltételeket kell tehát a könyvtárakban megteremteni! A hátrányos helyzetűek ellátása során a könyvtárak csak a fenti követelmények figyelembevételével tudják a *megkülönböztetés tilalmát* és a *pozitív diszkrimináció elvét* egyidejűleg megvalósítani.

Könyvtárpolitikánk fenti célkitűzéseinek az ágazati irányítás eszközrendszerén keresztül kell érvényesülniük. A megvalósítás eszközei egyrészt a fejlesztést és fenntartást lehetővé tevő jogszabályok, másrészt a fejlesztési projektekhez rendelt források. A kulturális tárca pályázataival 1998-tól folyamatosan, az ágazati törvényben foglaltak szerint lehetőséget adtak a társadalmi integráció könyvtári programjának megvalósításához:

- az érdekeltség-növelő támogatás keretében évente a megfelelő állománybeszerzéshez;
- évről évre a nemzetiségi lakosság anyanyelvi irodalommal való ellátásához;
- a *Korszerű könyvtári rendszer, korszerű könyvtári környezet* című pályázat a mozgáskorlátozottak számára az akadálymentes könyvtárhasználathoz;
- a tematikai pályázatok (NKÖM–IKB, illetve NKÖM–IHM) évek során azt a célt szolgálták, hogy a legújabb technikai megoldások segítségével olvashatóvá, hallhatóvá, azaz intellektuálisan hozzáférhetővé váljanak a könyvtári információk és dokumentumok;
- a Nemzeti Kulturális Alapprogram Könyvtári Szakmai Kollégiuma ugyancsak minden évben hirdet pályázatot, amely az esélyegyenlőség megvalósításához nyújt forrásokat;
- A 2002-ben meghirdetett *Minőségfejlesztés 21* című projektben a könyvtári szolgáltatások fejlesztésével kapcsolatos feladatok között a fogyatékkal élők, valamint a földrajzilag hátrányos helyzetűek könyvtári szolgáltatásának megszervezése kapott támogatást;
- a 2003. évi *Korszerű könyvtárak, minőségfejlesztés* című pályázat a könyvtárosok korszerű felkészítésének támogatásához;

- 2004-ben *A könyvtár nem csak a látóké* elnevezésű pályázat keretében a vakok és gyengén látók számára szükséges számítástechnikai könyvtári eszközpark kialakításához illetve a meglévő gazdagításához.

III. A jelenlegi helyzet

Kiindulópontunk lehet az ellátandók körének meghatározása, azaz kiket tekintünk ma, itt és most, hátrányos helyzetűnek. A többféle megközelítési lehetőség közül egy olyan felosztást választunk, amelyhez kapcsolódva jól körvonalazhatók a hátrányok enyhítését szolgáló könyvtári megoldások is.

- **A fogyatékkal élők köre**

„Fogyatékos személy: az, aki érzékszervi – így különösen látás-, hallásszervi, mozgásszervi, értelmi képességeit jelentős mértékben vagy egyáltalán nem birtokolja, illetőleg a kommunikációjában számottevően korlátozott, és ez számára tartós hátrányt jelent a társadalmi életben való aktív részvétel során” (1998. évi XXVI. törvény 1. fejt. 4. §).

A fogyatékkal élők számára a feladat az állapotuk elfogadása, az ezzel való együttélés. Külső segítséget elsősorban életminőségük javításához igényelnek. A könyvtári ellátásban az információkhoz, a dokumentumokhoz vagy azok tartalmához való fizikai és intellektuális hozzáférést, a közösségi élet eseményein való részvételüket kell biztosítani, az állapotuknak megfelelő formában.

- **A szociális hátrányokkal élők köre**

Változó rétegek, csoportok, akik a nagy társadalmi mozgások, változások következtében, többnyire átmenetileg kerülnek kiszolgáltatott helyzetbe (szegények, öregek, hajléktalanok, iskolázatlanok, munkanélküliek, kistelepléseken élők, nagycsaládosok stb.). Ez az állapot elvileg változtatható, számukra cél a kialakult helyzet ellen küzdeni, azon változtatni. Külső segítséget a változtatáshoz igényelnek: felzárkóztatási programok, képzés, át-képzés, továbbképzés, szociálpolitikai intézkedések stb. A könyvtári ellátásban a helyzetüknek megfelelő speciális tartalmú információk és dokumentumok szolgáltatása a döntő, valamint az elfogadó környezet biztosítása.

- **A nemzetiségi, etnikai, kulturális hátrányokkal élők köre**

A többségihez képest más nyelvi, kulturális, életmódbeli hagyományokkal és szokásokkal bíró csoportok, amelyek átmenetileg (bevándorlók, emigránsok, külföldi munkavállalók, menekültek) vagy véglegesen a társadalmunkba való beilleszkedést, integrációt választották (romák és más nemzetiségek). Ez a kör az Európai Unióba való belépésünk következtében tovább fog bővülni, újabb és újabb problémákat vetve föl. Külső segítséget a beilleszkedéshez, a nyelvi és kommunikációs akadályok leküzdéséhez, ugyanakkor saját hagyományaik, ezen keresztül identitásuk megőrzéséhez igényelnek. A könyvtári ellátásban a nyelvi és kulturális szokásaikat figyelembe vevő, a

beilleszkedésüket elősegítő információkat, dokumentumokat és szolgáltatásokat kívánnak meg.

● A halmozott hátrányokkal élők köre

Esetükben az egészségügyi, a szociális, valamint a nemzetiségi, etnikai hátrányok összeadódásáról, valamilyen kombinációjáról van szó, amely rendkívül megnehezíti helyzetük javítását. Egy példa erre a KSH 2001. évi népszámlálási kiadványainak 12. kötetében található összefoglaló tanulmányból: „A hazai etnikai kisebbségek körében a cigányok között magas a fogyatékos emberek aránya: a cigány etnikumhoz tartozott 2001-ben a népesség 1,9 százaléka, illetve a fogyatékos emberek 2,1 százaléka. A cigány fogyatékos emberek iskolázottsága, munkavállalása alacsonyabb szintű, mint a többi fogyatékos személyé.”

A könyvtári területen dolgozók figyelmének valamennyi hátrányos helyzetű csoportra ki kell terjednie. Ennek a lépései a következők lehetnek:

- Helyzetfelmérés, helyzetfeltárás – a statisztika, a célzott és teljeskörű adatfelvételek, valamint a kutatás módszerével;
- A helyzet ismeretében a feladatok sorrendjének meghatározása (prioritások), szolgáltatási előírások megfogalmazása;
- Anyagi források mellérendelése a következő szintek szerint: állami/ágazati központi források, fenntartói források, intézményi költségvetés, hazai és EU-s pályázatok.

A hátrányos helyzetű csoportok közül a jelenlegi helyzetben két prioritás emelkedik ki: a *fogyatékkal élők* és a *roma kisebbség* [A nem kevésbé fontos települési hátrányok könyvtári eszközökkel történő kiegyenlítésének kérdéseivel külön stratégiai fejezet foglalkozik – lásd Regionális könyvtári ellátás.]. Két hasonló nagyságrendű népességről van szó, amelyek közül a fogyatékosokról a 2003-as „európai év” miatt, a roma kisebbségről társadalompolitikai okok miatt esett sok szó az utóbbi időben.

A *roma kisebbségről* bármilyen adatgyűjtés aggályosnak mutatkozik a könyvtárakban, amint a külön rendezvények, szolgáltatások megszervezése is gyakran ellenérzést vált ki körükben. Hasonlóképpen az oktatási területhez, itt sem körvonalazódott még elég jól a szegregáció – integráció fogalmak értelmezése. Meg kell találnunk tehát a pozitív diszkriminációt, az integrációt elősegítő legmegfelelőbb formákat és eszközöket, és ezeket el kell fogadtatnunk az érintett felhasználókkal is. Első lépésként össze kell gyűjteni a dokumentumellátásra, a gyűjteményekre, a meglévő szolgáltatásokra vonatkozó tapasztalatokat, érdemes támaszkodni a Könyvtári Intézetben folyó kutatások eredményeire, megkeresni az együttműködés lehetséges formáit a pedagógiai, etnikai szakértőkkel és intézményekkel.

A könyvtárakban kétségtelenül több tapasztalat áll rendelkezésre a fogyatékosok ellátásával kapcsolatban, éppen a szolgáltatásokhoz szükséges speciális eszközigények miatt. A probléma nagyságrendjének meghatározásához a legpontosabb adataink a *fogyatékkal élő* emberekre vonatkozóan vannak: a 2001-es népszámlálási adatok, a törvényesen összegyűjthető adatok a könyvtárat használó

fogyatékosok számáról (hiszen a használati szabályzatok tételesen szólnak a nekik nyújtandó kedvezményekről), a könyvtárak saját korábbi szolgáltatási tapasztalatai és végül a 2004-ben elvégzendő teljeskörű könyvtári eszközellátottsági adatfelvétel támpontot nyújtanak számunkra a könyvtári ellátás megszervezésének további javításához, bővítéséhez.

Néhány „kemény” tényező a fogyatékosokról a népszámlálási adatok alapján: a fogyatékos emberek létszáma az 1990. évi népszámlálási adatokhoz viszonyítva 368 ezer főről 577 ezer főre emelkedett, arányuk a népességen belül 3,5 százalékról 5,7 százalékra változott. A fogyatékos népességen belül továbbra is a mozgássérülteké a legnagyobb csoport. A fogyatékosok döntő többsége magánháztartásban él (92 százalék), intézeti elhelyezésben 8 százalék részesül. A foglalkoztatottak aránya körükben az 1990. évi 17 százalékról 9 százalékra csökkent!

Érdemes figyelembe venni azokat az eltéréseket is, amelyek a fogyatékkal élők létszámában, a fogyatékosági típusok megoszlásában közigazgatási, földrajzi területenként kimutathatók. (Ezt mutatják az alábbi táblázatok, amelyeknek adatait a KSH népszámlálási adataiból különféle összevonások, számítások révén állítottuk elő. A már említett 12. kötetben egyébként kistérségeig lebontva megtalálhatja minden település a fogyatékosokkal kapcsolatos saját adatait.)

A településtípus szerinti adatok azt mutatják, hogy a fogyatékos emberek magasabb arányban élnek községekben és kevésbé a fővárosban, valamint más városokban. Így társadalmi hátrányaikat a települési egyenlőtlenségből adódó nehézségek tovább súlyosbítják, az iskolázottság, a foglalkoztatottság terén is hátrányba kerülnek. Ebben a vonatkozásban is – mint általában – kimutathatók az eltérések a jobb és rosszabb helyzetben lévő régiók és megyék között: Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld, illetve Nógrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Békés megyékben nagyobb súllyal jelentkezik ez a probléma is.

Terület	Népesség összesen	Fogyatékos személy	A népesség %-ában
Településtípusok szerint			
Főváros	1 777 821	81 707	4,6
Megyeszékhely	1 820 947	91 820	5,0
Többi megyei jogú város	212 972	10 055	4,7
Többi város	2 761 040	160 828	5,8
<i>Városok együtt</i>	6 572 880	344 460	5,2
Községek, nagyközségek	3 625 435	232 546	6,4
<i>Ország összesen</i>	10 198 315	577 006	5,7
Régióként			
Közép-Magyarország	2 861 798	134 925	4,7
Közép-Dunántúl	1 124 701	59 011	5,2
Nyugat-Dunántúl	1 000 233	43 641	4,4
Dél-Dunántúl	992 368	60 889	6,1

Terület	Népesség összesen	Fogyatékos személy	A népesség %-ában
Észak-Magyarország	1 290 392	91 024	7,0
Észak-Alföld	1 551 171	92 156	5,9
Dél-Alföld	1 357 652	95 360	7,0
<i>Ország összesen</i>	10 198 315	577 006	5,7
Megyék szerint			
Bács-Kiskun	546 517	33 804	6,2
Baranya	407 448	24 863	6,1
Békés	397 791	36 966	9,3
Borsod-Abaúj-Zemplén	744 404	50 193	6,7
Csongrád	433 344	24 590	5,7
Fejér	434 317	23 343	5,4
Győr-Moson-Sopron	434 706	17 598	4,0
Hajdú-Bihar	552 998	29 355	5,3
Heves	325 727	23 481	7,2
Jász-Nagykun-Szolnok	415 917	29 328	7,0
Komárom-Esztergom	316 590	16 641	5,3
Nógrád	220 261	17 350	7,9
Pest	1 083 877	53 218	4,9
Somogy	335 237	18 576	5,5
Szabolcs-Szatmár-Bereg	582 256	33 473	5,7
Tolna	249 683	17 450	7,0
Vas	268 123	11 951	4,5
Veszprém	373 794	19 027	5,1
Zala	297 404	14 092	4,7

Terület	Fogyatékos személy fő/%	Mozgássérült, mozgáskorlátozott fő/%	Látássérült, vak fő/%	Értelmi fogyatékos fő/%	Hallássérült, siket fő/%	Egyéb fogyatékos fő/%
Főváros	81 707 100,0	30 556 37,41	3 685 16,7	4 893 6,0	9 988 12,3	22 585 27,6
Megyeszékhely	91 870 100,0	36 103 39,3	13 890 15,1	8 234 9,0	9 608 10,5	24 035 26,1
Többi megyei jogú város	10 055 100,0	3 785 37,6	1 462 14,5	1 054 10,5	1 160 11,5	2 594 25,9

Terület	Fogyatékos személy fő/%	Mozgássérült, mozgáskorlátozott fő/%	Látássérült, vak fő/%	Értelmi fogyatékos fő/%	Hallássérült, siket fő/%	Egyéb fogyatékos fő/%
Többi város	160 828 100,0	69 532 43,3	22 721 14,11	5 972 9,9	13 680 8,5	38 923 24,2
Városok együtt	344 460 100,0	139 976 40,65	1 758 15,0	30 153 8,8	34 436 10,0	88 137 25,6
Községek, nagyközségek	232 546 100,0	111 584 48,0	31 282 13,5	26 810 11,5	19 129 8,2	43 741 18,8
<i>Ország összesen</i>	577 006 100,0	251 560 43,6	83 040 14,4	56 963 9,9	53 565 9,3	131 878 22,8
Régiónként						
Közép-Magyarország	134 925 100,0	53 463 39,6	20 957 15,6	10 176 7,5	14 724 10,9	35 605 26,4
Közép-Dunántúl	59 011 100,0	25 201 42,7	8 171 13,8	6 405 10,9	5 155 8,7	14 079 23,9
Nyugat-Dunántúl	43 641 100,0	18 263 41,8	5 787 13,3	5 793 13,3	4 078 9,3	9 720 22,3
Dél-Dunántúl	60 889 100,0	27 363 44,9	8 944 14,7	6 473 10,6	5 409 8,9	12 700 20,9
Észak-Magyarország	91 024 100,0	42 890 47,1	12 040 13,2	9 090 10,0	8 541 9,4	18 463 20,3
Észak-Alföld	92 156 100,0	42 038 45,6	13 042 14,2	10 280 11,2	8 095 8,8	18 701 20,2
Dél-Alföld	95 360 100,0	42 342 44,4	14 099 14,8	8 746 9,2	7 563 7,9	22 610 23,7
<i>Ország összesen</i>	577 006 100,0	251 560 43,6	83 040 14,4	56 963 9,9	53 565 9,3	131 878 22,8
Megyék szerint						
Bács-Kiskun	33 804 100,0	14 869 44,0	4 798 14,2	3 870 11,5	2 725 8,0	7 542 22,3
Baranya	24 863 100,0	11 268 45,3	3 508 14,1	2 475 10,0	2 250 9,0	5 362 21,6
Békés	36 966 100,0	18 024 48,7	5 536 15,0	2 352 6,4	2 437 6,6	8 617 23,3
Borsod-Abaúj-Zemplén	50 193 100,0	23 572 47,0	6 444 12,8	5 526 11,0	4 706 9,4	9 945 19,8
Csongrád	24 590 100,0	9 449 38,4	3 765 15,3	2 524 10,3	2 401 9,8	6 451 26,2
Fejér	23 343 100,0	10 307 44,2	29 03 12,4	26 53 11,4	1 942 8,3	5 538 23,7

Terület	Fogyatékos személy fő/%	Mozgássérült, mozgáskorlátozott fő/%	Látássérült, vak fő/%	Értelemi fogyatékos fő/%	Hallássérült, süket fő/%	Egyéb fogyatékos fő/%
Győr-Moson-Sopron	17 598 100,0	7 166 40,7	2 472 14,0	2 380 13,5	1 697 9,7	3 883 22,1
Hajdú-Bihar	29 355 100,0	12 103 41,2	4 962 16,9	3 262 11,1	2 855 9,7	6 173 21,1
Heves	23 481 100,0	10 860 46,3	3 098 13,2	1 973 8,4	2 293 9,7	5 257 22,4
Jász-Nagykun-Szolnok	29 328 100,0	14 086 48,0	3 500 12,0	2 669 9,1	2 231 7,6	6 842 23,3
Komárom-Esztergom	16 641 100,0	6 904 41,5	2 324 14,0	1 672 10,0	1 506 9,0	4 235 25,5
Nógrád	17 350 100,0	8 458 48,7	2 498 14,4	1 591 9,2	1 542 8,9	3 261 18,8
Pest	53 218 100,0	22 907 43,0	7 272 13,7	5 283 9,9	4 736 8,9	13 020 24,5
Somogy	18 576 100,0	7 992 43,0	3 038 16,3	2 218 12,0	1 740 9,4	3 588 19,3
Szabolcs-Szatmár-Bereg	33 473 100,0	15 849 47,3	4 580 13,7	4 349 13,0	3 009 9,0	5 686 17,0
Tolna	17 450 100,0	8 103 46,5	2 398 13,7	1 780 10,2	1 419 8,1	3 750 21,5
Vas	11 951 100,0	4 808 40,2	1 562 13,0	1 515 12,7	1 089 9,1	2 977 25,0
Veszprém	19 027 100,0	7 990 42,0	2 944 15,5	2 080 10,9	1 707 9,0	4 306 22,6
Zala	14 092 100,0	6 289 44,6	1 753 12,4	1 898 13,5	1 292 9,2	2 860 20,3
<i>Budapest</i>	<i>81 707</i> <i>100,0</i>	<i>30 556</i> <i>37,4</i>	<i>13 685</i> <i>16,7</i>	<i>4 893</i> <i>6,0</i>	<i>9 988</i> <i>12,3</i>	<i>22 585</i> <i>27,6</i>
<i>Ország összesen</i>	<i>57 7006</i> <i>100,0</i>	<i>251 560</i> <i>43,6</i>	<i>83 040</i> <i>14,4</i>	<i>56 963</i> <i>9,9</i>	<i>53 565</i> <i>9,3</i>	<i>131 878</i> <i>22,8</i>

IV. Összegzés

A könyvtárügy stratégiai terve 2003–2007 című dokumentum I. fejezetének altémájában megfogalmazott célok elérése érdekében meg kell teremteni a feladatrendszer és a feltételrendszer egymásra épülését és összhangját.

A feladatrendszer elemei

- Akadálymentesség biztosítása (térben és időben)
jelenti az épületbe való bejutást, a szintekre jutást (lift), továbbá a teljes könyvtári környezet akadálymentességét: a kerekesszékekkel, bottal való közlekedést, a mosdók megfelelő kialakítását, a polcok elérhetőségét és megfelelő távolságát, az eligazodást segítő fény-, hang- és képi jelzések biztosítását, indukciós hurok felszerelését a könyvtári terekben; jelenti a térben és időben korlátlan on-line elérési lehetőséget, valamint a „vakbarát” honlapok kialakítását is.
- Alternatív és speciális tartalmú dokumentumok, adatbázisok biztosítása a gyűjteményekben illetve a szolgáltatásokban
jelenti a hangoskönyvek, hibrid-könyvek, öregbetűs könyvek, feliratos vagy jeleléssel ellátott videofilmek (magyar is!), audiovizuális dokumentumok, elektronikus dokumentumok, kisebbségi nyelvek irodalmának stb. közvetlen vagy közvetett szolgáltatási lehetőségét.
- Speciális eszközök megléte a speciális információhordozókon tárolt tartalom megjelenítéséhez
jelenti az internet-hozzáférés biztosítását; jelenti szövegfelismerő- és felolvasó programmal, speciális szkennelvel, Braille-nyomtatóval felszerelt számítógépek meglétét; fordítóprogramok meglétét; „belépődíjak” biztosítását adatbázisok, tartalomszolgáltatás igénybevételéhez; jelenti POET Compact rendszer telepítését internet hozzáféréssel nem rendelkező könyvtárakba; egyszerűbb eszközök (nagyító, lapozó készülék, speciális fejhallgató, walkman, discman stb.) meglétét, kölcsönözhetőségét.
- Speciális szolgáltatások (a könyvtár falain belül és kívül)
jelenti új könyvtári szolgáltatóhelyek, letéti helyek újbóli vagy újonnan történő megszervezését, kialakítását (pl. kórházi, szanatóriumi betegkönyvtárak, büntetésvégrehajtó intézmények könyvtárai, hajléktalanszállók, menedékhelyek, átmeneti szállások könyvtárai, fogyatékosok intézetei, öregek otthonai, gyermekotthonok könyvtárai); jelenti a házhoz szállítás, közösségi események, rendezvények, tanácsadás, használói oktatás szervezésének biztosítását
- A könyvtáros személyzet (a vezetőt is beleértve) elfogadó magatartása, rehabilitációs szemlélete, megfelelő szakmai felkészültsége
jelenti akkreditált tanfolyamok, speciális felkészítő tréningek, szakirodalmi ellátottság, konferenciák, szakmai projektek szervezését, a részvétel lehetőségének biztosítását; a könyvtárosok tevékenységét elősegítő háttérkutatások végzését, nemzetközi kutatási eredmények hozzáférhetővé tételét, módszertani anyagok, útmutatók, esetelemzések, példatárak összeállítását és közrebo-csátását.
- A könyvtár és a könyvtárosok működjenek együtt a lehetséges partnerekkel a közös célok megvalósítása érdekében

jelenti az önkormányzati, kisebbségi önkormányzati, egészségügyi, munkaiügyi, szociális, oktatási intézményekkel, szakmai és civil szervezetekkel való munkakapcsolat kialakítását, a különböző információs hálózatokkal való együttműködést (pl. esélyházak, e-Magyarország pontok, teleházak).

- A könyvtárak a helyi igényeknek és sajátosságoknak megfelelően bővítsék, illetve specializálják tovább ezeket a feladataikat
jelenti a tudatos és célirányos igényvizsgálatok rendszeres végzését a könyvtár ellátási területén, valamint a tervszerű PR-munka kialakítását annak érdekében, hogy közismert legyen a könyvtárak ez irányú tevékenysége
- A feladat ellátásához szükséges létszám, munkaidő biztosítása a könyvtárban
jelenti a munkaköri leírásban legalizált, számon kérhető feladat megfogalmazását egy adott munkahelyi kollektívában, ideális esetben egy önálló szolgáltatásmenedzser biztosítását

A feltételrendszer kialakítása

1. AZ AKADÁLYMENTESSÉG FOLYAMATOS KIALAKÍTÁSA

A KÖNYVTÁRAKBAN

Az új könyvtárak építésénél és a régiak felújításánál már természetes követelményként valósul meg ez a feltétel, a többi intézményre középtávú akadálymentesítési programot kell kidolgozni, ezt az önkormányzatok megkezdték. Építések bevonásával olyan típusmegoldásokat kell kidolgoztatni, amelyek a könyvtári terek megfelelő átalakítását, célszerű berendezését szolgálják. A programot el kell fogadtatni valamennyi fenntartóval.

- A Könyvtári Intézetnek össze kell állítania az akadálymentesen funkcionáló könyvtárépületek biztosításához szükséges építészeti, berendezési megoldások ötlettárát, valamint a téma szempontjából felkérhető tanácsadók jegyzékét.

2. SPECIÁLIS ESZKÖZELLÁTOTTSÁG BIZTOSÍTÁSA

A FOGYATÉKOS KÖNYVTÁRHASZNÁLÓK SZÁMÁRA

- A Könyvtári Intézetnek össze kell állítania azoknak a speciális eszközöknek a jegyzékét, amelyek szükségesek a speciális információhordozókban tárolt tartalom megjelenítéséhez, az információkhoz, a dokumentumokhoz vagy azok tartalmához való fizikai és intellektuális hozzáféréshez.
- A Könyvtári Intézetnek – a nyilvános könyvtárakra vonatkozó viszonylag teljes körű adatfelvétel alapján – össze kell állítania egy „eszközellátottsági katasztert”, azaz pontos képet alkotnia a könyvtárakban fellelhető speciális eszközállomány mennyiségéről és féleségéről.
- Ennek ismeretében lehet megtervezni és ütemezni a kiegyenlítéshez szükséges anyagi kondíciókat. Az időszak végére el kell érni, hogy a nyilvános könyvtárakban biztosított legyen a feladatrendszerben felsorolt alap-eszközállomány, amelynek segítségével bármilyen, a használó számára igényelt dokumentum illetve tartalom hozzáférhetővé válik.

- Célszerű lenne néhány referenciakönyvtár kialakítása (Könyvtártudományi Szakkönyvtár, egy-két megyei és egy-két egyetemi könyvtár), ahol teljességre törekvően együtt vannak az eszközök és ezek működés közben megtekinthetők.

3. ALTERNATÍV ÉS SPECIÁLIS DOKUMENTUMOK BESZERZÉSÉNEK

ÉS SZOLGÁLTATÁSÁNAK BIZTOSÍTÁSA

Ez a könyvtárhasználók számára kizárólag rendszerben valósítható meg. A helyi gyűjtemények csak részlegesen, a környezetükben felmerülő konkrét igények kielégítésére rendezkedhetnek be, a biztonságos dokumentumszolgáltatást az ODR-tagkönyvtárak, vagy regionális központok állományából, illetve az elektronikus dokumentumok számának növelésével, az ezekhez való hozzáférés biztosításával, a tartalomszolgáltatás kiterjesztésével kell megoldani.

4. A KÖNYVTÁRI SZAKEMBEREK MEGFELELŐ FELKÉSZÍTÉSE

Az alapképzésben nyújtott elemi ismeretanyag és attitűd kialakításával, speciális akkreditált tanfolyamokon megszerezhető szakismeretek révén, a szakmai szervezetek által szervezett tréningek keretében, külföldi tapasztalatszerzés, ösztöndíjak, tanulmányutak keretében valósítható meg.

Bartos Éva

Könyvtári statisztika könyvtárosoknak

Viszontválasz Somogyi József írására

A lap februári számában megjelent írásom (*Könyvtárügyünk az ezredfordulón – a statisztika tükrében*) júniusban figyelmes olvasóra talált. Somogyi József, a Könyvtári Intézet statisztikus illetékese 18-án megküldte a cikkemre készített – azal közel azonos terjedelmű – válaszát. Ennek alapján reagálok, remélve, hogy a lap júliusi számában a hozzám eljutott anyag lát napvilágot. Csak az olvasónak lesz kicsit nehéz: egyszerre kell – gondos mérlegelés végett – látnia a februári, júliusi és augusztusi számokat (ahol ezek a soraim – remélhetőleg – nyomdai formát nyerhetnek).

Somogyi írásának legfőbb mondandója számomra, hogy a magyar könyvtárstatisztika még rengeteg megoldatlan gonddal küszködik:

- nem remélhető egységes statisztika az iskolai könyvtárakkal;
- nem kemények a forintadatok („a magyarországi könyvtárak 45%-a nem önálló költségvetésű, és így nem tudja közölni a teljes költségvetését”);
- a könyvtárak alapterülete és nyitvatartási ideje sem kemény adat („az alapterület az iskolai–felsőoktatási könyvtárak [...] esetében lényegtelen” – állítja Somogyi –, s én a magam részéről fureszkodom, sőt mint korábbi egyetemi könyvtári felelős épp az ellenkezőjéről vagyok meggyőződve) stb.

A válaszcikk 1–15. pontja sok érdekes statisztikai problémára világít rá, miközben nem kíméli olvasóját a statisztika relativizálásának gondolatától sem, ami elég érdekes *ars poetica* egy statisztikus tollából. Írásának ez egyik fő rétege, a témákat igen hosszan lehetne fejtegetni, alátámasztva vagy kétségbe vonva statisztikusunk sommás állásfoglalását. Számomra mégis a továbbiak tűnnek fel különösen érdekesnek

Bírálom több hibát, tévedést fedez fel írásomban, amiért külön hálás vagyok. Rámutat például, hogy hasztalan hiányolom a Neumann-házat, mert az ott látható a Könyvtári Intézet honlapjának *statkiad02.zip* címe alatt (köszönöm pontosítását, bár kicsit töprengek azon, hogy a közhasznú statisztika használója végül hány helyen kell, hogy tájékozódjon...). Kár viszont elhallgatnia, hogy a Neumann mellett a *Kempelen Farkas Hallgatói Információs Központ*ra is rákérdeztem – erről viszont szót sem ejt. Ezért korai lenne a kiinduló írásomban kért tisztázó gondolatcseréről („ideje újrafogalmaznunk a könyvtár mibenlétét”, írtam) lemondani.

Bírálom a következő (16–27.) pontokban, írásának terjedelmileg mintegy kétharmadában érdemi módon igyekszik aláásni némely megállapításom valóságtartalmát vagy hitelét. Írásom *Öt év települési könyvtári ellátása* című fejezetében több általánosító megállapítás kapott helyet. Ha azt írom, hogy „nőtt a könyvtárak száma”, akkor Bírálom leszögezi: „nem a könyvtárak száma nőtt”, hanem a sikeres

felderítés eredményez nagyobb számot. Ez elég kedves szörszálhasogatás. Számomra a lényeg, hogy a 2002-es települési könyvtári statisztika 2853 önálló könyvtárról tudósít. Ennek tizede lenne egy egészséges rendszerben megfelelő szám. Végre ezt kellene megbeszélni: tényleg minden önkormányzat legyen-e könyvtárfenntartó (elvbén, mert hisz gyakorlatilag úgysem képes rá)?! Miért van a 60 milliós Egyesült Királyságban néhány száz önkormányzati közkönyvtári szervezet (ennek tízszerese a szolgáltatóhely), miközben 60 százalék közelében mozog a lakossághoz viszonyított beiratkozott olvasói arány, nálunk viszont több ezer a könyvtári szervezet, s az olvasói arány 14 százalék?

A 17. pont kétségbe vonja azon állítást, miszerint „nőtt az olvasói kedv, de ez nem fejeződik ki a kölcsönzésben”. Ráadásul ez a cáfolat enyhén szólva meghökkenítő: megállapítja, hogy a „felderített könyvtárak nagyobb része szakkönyvtár, melyek használatában korántsem hangsúlyos a kölcsönzés”. Ne feledjük: e fejezetben a *települési* könyvtárak négyéves fejlődéséről szoltam – akkor itt miért játszanak szerepet a szakkönyvtárak Bírálóm szerint? Tények: négy év alatt 6 százalékkal nőtt az olvasók száma a települési könyvtáraknál – írtam –, eközben a kölcsönzés 2 százalékkal csökkent. (Zárójelben: a kölcsönzési teljesítmény csökkenése más országban is tapasztalható, például az angolok komolyan aggódnak miatta, de a tendencia megfordításához először – minimálisan – a jelenséggel érdemes tisztességesen szembenézni, s nem bagatellizálni).

1998-ban 1,2 millió darab új beszerzésű dokumentum került a települési könyvtárakba, 2002-ben pedig 35 ezerrel több (1,236 ezer). Bírálóm rámpírít: nem derítettem fel az okokat (átlagár növekedése). Ez gyermekes fogás, hisz korábban magam is utaltam az inflációs hatásokra. Lényegi megállapítással, hogy ma nálunk minden nyolcadik lakosra jut egy új dokumentum, miközben minden ötödikre kellene egynek jutnia (a legfrissebb finn szándék minden harmadik lakosnak juttatna egy-egy kötetet), nem kívánt foglalkozni.

Számomra *tartalmilag legszomorúbb* a 19. pont, ahol Bírálóm élcelődik a teljes kiadáson belüli arányokról szőtt gondolataimon. Meghökkeníti a „libikóka”: „ha erre kevesebbet költenek, arra több jut”. Igen, vallom, hogy csak így fogható fel a kiadási oldal. Ha családom költségvetéséből többet költünk ételre (italra, közlekedésre, kommunikációra, gyógyszerre, bármire), akkor a többi tételre nyilván kevesebb jut. Ha az állami költségvetés növeli az autópálya-építkezést (nyugdíjat, adószolgáltatást, pártok támogatását stb.), akkor a többire kevesebb jut. Ha a magyar könyvtárak nem tudnak költséghatékonyan működni, akkor nem jut elég pénz állománygyarapításra. Ismét a „bezzege” angolok: megállás nélkül ennek – az állománygyarapításnak, az új információforrásokkal való gazdagodásnak – lehetőségeit kutatják. Például kimutatják, hogy melyik megyében költenek többet a *gyarapítás-feldolgozás munkafolyamataira* (tehát személyi kiadásokra), mint magára a dokumentumvásárlásra. (Hogy új arányokat könnyű elérni, azt nem állítottam – viszont lehetséges; magam is próbáltam egy tudományegyetem könyvtárában.) Azt gondolom, a forint legyen egységes forint: a könyvtári ráfordítások minden forintja az adófizetők pénzéből – és nem mennyei mannaként – jön, következésképp „kutya kötelességünk” a legjobb célokra, a legtakarékosabban költeni. 1987-ben Hollandiában minden könyvtártípust felölelően azt mondhatták vendéglátóim, hogy a gyarapodás maximum *egy tizedét kell helyben* feldolgozni, a többiek adatait átveszik központi adatbázis(ok)ból. Hol tartunk mi manapság e tekintetben? Bírálóm itt ho-

zott táblázatai – véletlenül-e? – túllépnek a települési könyvtárak körén (miközben az én írásomból ezek körére vonatkozó következtetéseket igyekszik cáfolni), ami *korrekt* eljárásnak aligha minősíthető. Az összes (statisztikába fogott) könyvtárról mondja el tehát, hogy a „gyarapításhányad” 23,30 százalék. Viszont a cikkemben leírt adatot, hogy ez a hányad a települési könyvtárak esetében *bő tíz százalékkal kevesebb* (12,6 százalék!), meg sem kísérli cáfolni.

Nem értem, miért gondolja Bírálóm „mesterségesnek” a *községek és városok* megkülönböztetését (20. pont)? A városrendszer – Erdei Ferenctől sok mai elemzőig eléggé bizonyítottan – mindig is húzóereje az országos fejlődésnek. Ugyanakkor az esélyegyenlőség és más értékek védelme érdekében igenis van mondandója a községi lét színvonalmérésének. (Vajon Nagy Attila és mások olvasásszociológiai elemzéseit is kárhoznatni fogja maholnap, mert beszélnek a községi hátrányokról?)

Fővárosi fejezetem sem nyerte el Bírálóm tetszését. Közben ügyetlenül denunciól, ekképp: „a cikkíró az adatokat a legkülönbözőbb módon használta következtetéseihez” (stb.). Példa: „Ha a dokumentumforgalomról szól, a helyben használtakat nem veszi figyelembe”. Válaszom: a fejezetben egyszer az egy könyvtárasra jutó kölcsönzést hasonlítva állítom, hogy a fővárosi közkönyvtári rendszerben ez az országos átlag duplája (18 ezer db/év), másodszer a teljes fővárosi könyvtárügy adatsorai végén mondom (a 30. oldalon), hogy a fővárosban mért forgalom: „20 millió használt dokumentum” (az országosnak csaknem 30%-a). Ezt az adatot a Könyvtári Statisztika 2002-es kötetének 99. oldaláról vettem a kölcsönzés és helybenhasználat adatainak összeadása révén (ott mindkettő 10-10 millió egység, együtt 20 millió). Mi a gond?

Bírálóm legerjedelmesebb pontja a 24., mely a *könyvtárközi kölcsönzéssel* foglalkozó fejezetemet igyekszik célbavenni. Nem tetszik például az a megállapításom, hogy „az ODR-program – települési könyvtári körben – az eredményen nagyságrendileg még nem változtatott”. „Dehogynem” – kezdi válaszát. Táblázat, majd első következtetés: „az abszolút számok növekedést mutatnak”. Ki vonta ezt kétségbe, kérdem. Második következtetés: a FSZEK adataiban benne szerepel 1996–1997-ben a KESZ (Központi Ellátó Szolgálat) hálózati teljesítménye. Később már nem, „1998-tól már szabályosan közöltek adatot”. (No, ez érdekes, ilyen kártyákat tényleg minden „belső” szakember elő tud kapni szükség esetén. Ha ez tudott volt eddig, illetl volna a statisztikában közzétenni: emberek vigyázatok, a FSZEK mostantól végre nem „ludas”, ahogy Bírálóm minősíti). Sőt még „nem belső” is tud „kártyázni”: kérem, nézze meg az 1999-es évről kiadott Könyvtári Statisztika felsőoktatási fejezetében a könyvtárközi kölcsönzés „más könyvtáraknak adott egységek száma” elnevezésű hasábját, és talál a 85. oldalon olyan egyetemi könyvtárat, mely 52 100 egységet teljesített, miközben a többi évben ugyan-ezen rovatban ezen intézménynél csupán 5-6 ezer tétel áll. Ezért „púposodik” Bírálóm 10. táblázatának 1999. évi rovatában az egyéb könyvtárak adott sorában a 101 ezer, miközben 1998-ban 4 ezer (?!), 2000-ben 84 ezer áll. Lát logikát ebben?) A konklúziója: a „települési könyvtárak vonatkozásában az ODR nagyon is hozzájárult az 1998-tól egyértelműen gyorsuló növekedéshez”. Azt hiszem, a növekedést nem vontam kétségbe, most sem teszem. Eredeti szövegemben ez állt: „*nagyságrendileg* nem változtatott”. Bírálóm az ODR-t védi, s közben elsiklik a figyelme a most kurzivált megszorító határozó fölött (például 10-ről 80, 100, 115 = nagyságrendi, mert tízszereshez közeli sáv). Készséggel elfogadom, ha

40—50—60 százalékos növekedést mér, ideje is, hogy ennyi legyen. *Két kérdést* fűzők csak hozzá. E föltre mennyi pénz fordítottak (még tovább differenciálható a kérdés: az adott költési mód volt-e a leginkább eredménnyel kecsegtető?). Ismereteim szerint az ODR öt év alatt mintegy 600 millió forint támogatást használt fel, ebből a 20 települési könyvtár – gondolom – legalább 40 százaléknit, azaz talán 250 milliót. Ha ebből öt év alatt a települési könyvtárak körében mintegy 30 ezer tétellel többet adtak az igénylő könyvtáraknak, az optimális ráfordítás-e? A másik kérdés a külföldi összevetés. Legfrissebb finn adataim szerint 2003-ban a finn közkönyvtárak által adott (5 millió lakos) könyvtárközi dokumentumok száma: 263 ezer darab, e könyvtárak által kapott dokumentumok száma pedig 254 ezer. Vonjunk le egy kis következtetést. A hazai közkönyvtárak könyvtárközi forgalma 2002-ben 76 ezer egység, azaz 7,6 db/ezer lakos. Finnországban (2003-ban) az adott+kapott összesen, tehát a forgalom 517 ezer darab, vagyis 103,4 db/ezer lakos (lásd: <http://tilastot.kirjastot.fi>, átvéve 2004. június 24-én). Itt a „*nagyságrendi*” különbség – egyik országban 130 lakosra jut egy forgalmi egység, másikon 10 lakosra. Cikkem ezen fejezete végén „megnyomtam” a ceruzát, hibáztam, s Bírálóm joggal igazít helyre (tényleg nem 3–5 százalék a skandináv teljesítmény a könyvtárközi kölcsönzés terén a teljes használati forgalomhoz viszonyítva – inkább csak 0,5 százalék –, ugyanis a finn közkönyvtárak 2003-as kölcsönzési teljesítménye – a helybenhasználat ismeretlen – 108,4 millió. Vagyis lakosonként 20 egység fölötti a helybeni kölcsönzés, – nálunk 4 alatti).

Bírálóm az utolsó pontban (27.) nehezményezi Szolnok adataival kapcsolatos lábjegyzetemet, amelyben a 2002-es füzet idevágó adatát hibásnak minősítettem (ezért adtam a 2001-ben lévő). Eléggé meglep a ragaszkodás egy bakizhoz, melyre a figyelmet e-mailben is felhívtam, kérdésre válaszolva. A Könyvtári Statisztika 2002-es kötetében a 158. oldalon az áll az első sorban, hogy Szolnok „*nem nyilvános*” könyvtáraiban összesen 6322 m² alapterület, 62 fő könyvtári személyzet stb. van, vagyis az alatta lévő Szolnok *összesen* nagyobbik része, ami nonszensz, hisz a nyilvános könyvtárak közül pontosan tudható a megyei könyvtár idevágó adatsora (4577 m² stb., lásd a 16. oldalon, ami több a 154. oldal „nyilvános könyvtárak összesen” sorban szereplő 2945 m²-nél). Az lehet, hogy a nyomtatásnál valahogy felcserélődött a *nyilvános* és *nem nyilvános* könyvtárak adatsora, nekem mindenesetre nyilvánvaló volt, hogy ha egy részösszeg nem helyes, akkor bizonytalan a végösszeg minősége is. Szerintem nem nagy ügy, kár Bírálómnak nagygyúval lődöznie ilyen kicsi (ön)hibára.

Azt kívánom befejezésül, inkább *valódi kérdésekről vitatkozzunk* a statisztika alapján és ürügyén:

- működőképes-e a mai széttagolt szervezet;
- hatékony-e a működés, a kiadási összegek felhasználása;
- megkapja-e a polgár a szükséges információt, irodalmat;
- miképp lehetne minőségi ugrást elérni a könyvtárközi kölcsönzésben;
- mikor lesz ezer lakosra egy-egy internetes gép a közkönyvtárakban (ingyenes használat)?

Ezekről továbbra is várom az érdemi javaslatokat. Meg arról, mikor és hogyan lesz megbízható és átfogó iskolai könyvtári ellátás. Erről *Fogarassy Miklós* 1988-ban írt (e lap elődjében) máig megszívlelendő sorokat, mint minden más könyv-

tártípus nélkülözhetetlen partneréről és szövetségeséről, amelynek révén képzett könyvtárhasználók jöhetnek (vagy hiányában nem jönnek) a többi könyvtárba. De arról is, mikor és hogyan lesznek „kemény” könyvtári adataink, amelyekből a nem statisztikus is biztonsággal merhet újabb és újabb – néha tán vitatható – következtetéseket levonni.

Sonnevend Péter

Állományapasztás (?)

Pókhálós palack nyakát ütötte le Vajda Kornél az állományapasztásról közreadott, a 3/1975. (VIII. 17.) KM–PM. együttes rendelet felváltását szorgalmazó írásában. Mint tudjuk, a jogi szabályozás értéke – ellentétben a nemes italokéval – az idővel nem javul, hanem romlik. A metaforánál maradván, az idézett rendelet palackjában rejlő ital is megromlott, sőt akár mérgező is lehet. Ezt értem pl. a Vajda Kornél által *nem citált* állományellenőrzési részre: ennek alapján (minthogy a káló mértékét az *állományérték* ezrelékében határozza meg) minden nagyobb könyvtár vezetőjét eljárás alá lehetne vonni, hiszen egy 12 éves ciklus alatt – az állományapasztás–beszerzés jelenlegi tendenciáját figyelembe véve – az állományok csak kis mértékben nőnek, értékük annál inkább. Elveszni azonban nem értékek, hanem dokumentumok szoktak – a káló összegének a rendelet alapján történő kiszámítása oda vezet, hogy ma már csekély számú hiányzó dokumentum is azonnal a megengedhető hiány fölé tornássa ezt a számot.

Mindez persze lehetne mellékszál is (bár nem az!) a fő kérdéshez képest: apasszunk-e vagy sem? A kérdés persze nem kérdés; aki benne él a könyvtári gyakorlatban, az pontosan tudja, hogy apasztani kell, ennek ezer és egy oka van, akár csak az egyszeri plébánosnak, aki nem harangozott a püspök elé, s a kérdésre, hogy legalább egyet mondjon az ezer és egy ok közül, azt válaszolta: „Nincs harangunk, eminenciás uram...” Nekünk pedig helyünk nincs, és ha tényleg azt akarjuk, hogy a friss irodalmat, sajtót, zenei anyagot az olvasóközönség elé telessük, akkor helyet kell csinálnunk neki. Ez nagyon komoly regulázó tényező – saját könyvtárunkat, a zalaegerszegi Deák Ferenc Megyei Könyvtárat is említhetem példának, hiszen a rendszerváltás óta éves beszerzésünk és törlésünk viszonylagos egyensúlyt mutat (hasonlóan a Berzsenyi Dániel Könyvtáréhoz). Apasztásunk indokai nem különböznek a Vajda Kornél – és részben a Mikulás Gábor – által említettől, az apasztás jogi szabályozásáról azonban véleményünk a szombathelyi könyvtárosokéhoz hasonló: rugalmas és kezelhető, formai és lehetőleg ne tartalmi meghatározottságú legyen. Mint könyvtárvezetőnek az *apasztás* nem is jelent teljesen külön értelmezendő munkafolyamatot: ahogy tíz évvel ezelőtt is utaltam már rá*, igazából az állománygyarapítási, állományépítési folyamat logikus részeként gondoljuk kezelni. Ez azt jelenti, hogy a könyvtárba kerülő dokumentumok a könyvtár feladatköré-

* A rendszerszemléletű könyvtár állományalakítási szempontjai = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 1994. 10. 10–15. p.

nek, környezete érdeklődési körének, kapcsolatrendszerének, együttműködési körének megfelelően választassanak ki, s a kiválasztással együtt a dokumentumok jelentős részének későbbi sorsa is meghatározassék, például ha helytörténeti jellegű, biztosan megőrizzük, ha bulvárlap, egy év múlva selejtezzük. (A sajtótermékek esetében minden lap őrzési ideje meg van határozva!) A szakirodalom és részben a szépirodalom is folyamatos kontroll alatt áll – itt azonban már az említett ezer és egy ok dönti el a dokumentum sorsát. Ezt pedig valószínűleg jogszabály által soha nem lehet egzakt módon szabályozni. A fentebb említett publikációkban újra és újra felbukkan az „avulás” fogalma – tudjuk, hogy létezik, hiszen a KRESZ korábbi kiadásait nyilván értelmetlen tartogatni, mert a már nem létező előírásokra senki sem kíváncsi, a helyesírási szabályokra is mindig az utolsó kiadás a mérvadó – de az „avulás” megítélése mégis egyre nagyobb nehézséget okoz. Ennek oka többek között – a tíz évvel ezelőtti állapotokhoz képest – abban is keresendő, hogy a mindenki által vágyott elektronikus kapcsolatrendszer hirtelen szélesre tárta a könyvtárak kapuit, s az eddig lokálisan, saját környezetük által „meghatározott” intézményeket rendkívül széleskörűen értelmezett felhasználói kör számára tette hozzáférhetővé. A paradox helyzettel való „értetlen” szembesülés éppen Mikulás Gábor gondolatmenetében érhető tetten, aki többször utal a rendszerre, mint meghatározó tényezőre, ám a könyvtárakat folyamatosan mint lokális szolgáltatókat jeleníti meg. De hogyan legyen a rendszer potenciálisan sokoldalú szolgáltató tagja az a könyvtár, amely az általa (és a nyugat-európai közművelődési könyvtárszervezési elvek által) ajánlott módon, az áruházakhoz hasonlóan csak a legkurrensebb, divatos holmikat tartja a polcain, a többit folyamatosan kiszórja? A gyűjtemények építésénél a könyvtárhasználók igényeit kell figyelembe venni – márpedig a jelenlegi magyarországi könyvtárhasználati szokások (ellentétben a nyugat-európai, erősen szabadidő-centrikus, rekreációt szolgáló igényekkel) döntően tanulási, ismeretszerzési célúak. A felsőoktatás és az életen át tartó, folyamatos tanulás, a felnőttképzés különösen nagy étvágyú megrendelő – mondhatni, mindenevő. Az egyre teljesebben feltárt OPAC-ok pedig bevilágítanak a könyvtárak rejtett zugaiba is, a könyvtárközi kölcsönzés útján, az államilag támogatott küldés segítségével a lokálisan meghatározható olvasói rétegnél sokkal szélesebb körű igénybevevői kör jelenik meg „asztalainknál”; számtalanszor előfordul, hogy korábban kézbe sem vett művekre, újságokra, hanglemezekre érkezik kérés. (Nemrég küldtünk el könyvtárközi kölcsönzésbe egy '60-as évekbeli, véletlenül itt ragadt vegyészeti kézikönyvet – a mű rögtön „elveszett”, a kártérítési eljárás során az antikvárius szakértő legkevesebb 15 000 forintra értékelte, mondván, hogy igen érdekes kísérletek, receptek szerepelnek benne. Azóta is van rá előjegyzés, érdeklődés – most akkor avultnak tekinthető?)

A könyvtárak állománygazdálkodását tehát számos szempont befolyásolja. Jelen vannak az anyagiak is, bármennyire is igyekszünk a szakmai érvek közül száműzni a pénzt: a kisebb, rosszul dotált városi–községi könyvtárak némelyike valósággal rátapad a rendszerre vagy annak néhány tagjára, ezzel pótolva beszerzési hiányosságait. A nagyobb (küldő) könyvtárak is komoly anyagi gondokkal küzdenek a felsőoktatási és a közkönyvtári szférában egyaránt; a hiányok miatt egyre több feszültség keletkezik a rendszerben, amelynek következtében az apasztás dinamikája lefékeződik, az „avulás” fogalma pedig átértékelődik. Az elektronikus dokumentumok nem minden esetben pótolják a nyomtatottat, használatuk géphez kötött, bürokratikus nehezített (lásd CD-ROM-ok kölcsönzése).

További problémákat vet fel az on-line szolgáltatások biztosítása, az elektronikus könyvek, folyóiratok előfizetése; esetükben az „apasztás” nem más, mint az előfizetés lemondása.

Amennyiben tehát – visszatérve a Vajda Kornél által feltett kérdésre – a jogi szabályozás lehetőségeit keressük, amely a könyvtári rendszer egészére érvényes lenne, akkor választ kell adnunk azokra a problémákra is, amelyek a könyvtári rendszer egészét foglalkoztatják. A könyvtárak profilja, gyűjtőkörü gyakorlata kis-sé zavaros képet mutat: a megyei könyvtárak (és lassan a nagyobb városi könyvtárak is) – részben az ODR-támogatásnak köszönhetően – általános gyűjtőkörű könyvtárakból általános gyűjtőkörű szakkönyvtárakká kezdenek válni; az egyetemi, főiskolai összevonásokat, újabb és újabb szakok indítását nagyon nehezen tudják követni a felsőoktatási intézményi könyvtárak, a fellépő hallgatói igények jó része ismét a könyvtári rendszer egésze felé terelődik. A kevés pénzből gazdálkodó, de erős olvasói nyomás alatt álló könyvtárak mit tehetnek ilyen esetben? Igyekeznek a rendelkezésre álló forrásokat „ésszerűen” felhasználni, „értékes” irodalmat, időszaki kiadványokat, közhasznú információs adatbázisokat vásárolni, előfizetni. Ez az irodalom azonban – megjósolható – ismét csak a rongyolódás vagy a tartalmi ellehetetlenülés miatt fog avulni. Ráadásul az eleve kevés példányban beszerzett könyvek – ez is közhely – jelentős számban a prézensz állományokba kerülnek, ahonnan még nehezebb a kivonás. Az időszaki kiadványok esetében – ha választani kell a magazin és a szakfolyóirat között – legtöbb esetben az utóbbit választja a könyvtár vezetése; ugyanígy tesz a könnyűzenei és a komolyzenei CD esetében is. Az állományok pedig így nem fognak apadni...

Úgy gondolom, hogy a közös problémákon csak közösen lehet segíteni – erre már számos kezdeményezés indult el, csak még nem fogta át a könyvtári rendszer egészét. Az ODR létrejötte sokat javított az olvasók hozzáférési lehetőségein – nagy probléma ugyanakkor, hogy a könyvtárak anyagi lehetőségei (amelyek a rendszer egészének teljesítőképességét adják) éppen ebben az időszakban romlanak, vagyis a szekér elkerülheti a lovakat, az igények nagy száma és a könyvtárak korlátozott teljesítőképessége akár szolgáltatási zavarokhoz is vezethet. Kitérés lehetőségét a további fejlesztések biztosíthatnak: az ODR-ben szolgáltató könyvtárak katalógusai lassan felzárkóznak a MOKKÁ-ra, így még több könyvtár nyílna ki a használók számára. Nagy szükség lenne egy, az időszaki kiadványok lelőhelyeit tartalmazó országos metaadatbázisra, amely sok könyvtárat szabadíthatna meg az előfizetési kényszertől, a szükségtelen archiválástól.

Mindehhez pedig az elektronikus úton történő szövegtöltés nagyon széleskörű elterjedése kívántatna meg, mert a jelenlegi másolási technikák fizikailag ronscolják a nyomtatványokat, és csak korlátozott mértékben tudják kielégíteni az igényeket. A rendszer szolgáltatási struktúrájának kiépülése segíthet a könyvtáraknak gyűjtőkörü meghatározásában, a gyűjtési gyakorlat pontosításában, egyúttal helyben nyújtott szolgáltatásaik bővítésében is. A kettő ugyanis rendkívül szorosan összefügg: a rendszer tagjaként jól működő könyvtárnak „helyben” kell sikeresnek lennie, mert használóinak többsége innen toborzódik, s a helyi „elégedettség” teremti meg a fenntartó anyagi támogatását. Jól működő rendszert pedig csak jól működő tagok alkothatnak.

Apasztani pedig kell. Ez nem kérdéses...

Kiss Gábor

Első falat a nagy kalácsból. A nemzeti könyvtár cédulakatalógusainak retrokonverziós munkájáról*

Hölgyeim és Uraim, tisztelt kollégák! Elárulom Önöknek, miért választottam beszámolómhoz ezt a népmesei címet. Azért, mert szerettem volna felkelteni érdeklődésüket. Ha a nyomtatott programban csak azt olvassák, hogy „cédulakatalógusok” és „retrokonverzió”, máris valami izgalmasabb után néznek. De mi köze van a kalácsnak a katalógushoz? Talán érdemes lesz meghallgatni.

A retrokonverziót hosszú évek óta valami nagyon kívánatos dolognak tartottam és tartom, olyannak, ami egy igazi nagy család számára készülő ünnepi, húsvéti vagy karácsonyi kalácshoz hasonlítható, és amelynek a megszegésére, az első falat ízlelésére vágyakozik a család minden tagja. Komolyra fordítva a szót, ha nagy családról beszélünk, a retrokonverzióval összefüggésben nemcsak az Országos Széchényi Könyvtárra gondolunk, hanem az egész országra, sőt az egész világ könyvtári közösségére, a könyvtárosok nagycsaládjára.

A retrokonverzió receptje

Hozzávalók:

- jól kiérlelt koncepció a megvalósításra,
- a célok világos megfogalmazása, figyelembe véve a használható nyilván- tartásokat, eszközöket és forrásokat,
- a nemzetközi tapasztalatok elemzése,
- a retrokonverzió különböző módszereinek ismerete és elemzése,
- az előnyök és a hátrányok mérlegelése,
- a szükséges pénzügyi forrás garantálása.

A feladat súlya

Meggyőződésem, hogy bármely nemzeti könyvtár életében a retrokonverzió lebonyolítása az egyik legnagyobb kihívás, és a sikeres megvalósítás ennek megfelelően nagy felelősség. Nemcsak abból a szempontból, hogy jelentős összegek felhasználásáról kell döntéseket hozni, majd elszámolni, hanem elsősorban abból a szempontból, hogy ami létrejön, az az említett közösség szempontjából hogyan hasznosítható. Úgy kell egymásra épülniük az egyes lépéseknek, a munka fázisai-

---

* Elhangzott a XI. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon, a Budapesti Kongresszusi Központban, 2004. április 23-án.

nak, hogy minden fázis vége a gyakorlatban használható eredményként legyen értékelhető egészen addig, amíg a célként kitűzött használói igényeknek való megfelelést el nem érjük.

A hozzávalók kikészítése, lemérése, előkészítése

A kiérlelt koncepció megfogalmazása a megvalósítás mikéntjére majd másfél évtizedes múltra tekint vissza. Nézzük az eltelt tizenöt év fontosabb állomásait, hogy mi is történt 1989 és 2003/2004 között.

Amíg az OSZK-nak nem volt saját számítóközpontja és on-line katalogizáló rendszere, szóba sem kerülhetett a retrokonverzió.

- 1989-ben kezdődött a számítóközpont felállítása;
- 1990-ben került sor a DOBIS/LIBIS integrált rendszer installálására;
- 1992 áprilisában történt meg a katalogizálási modul üzembe helyezése;
- 1993-ban fogalmaztuk meg először a retrokonverzió megvalósíthatósági tanulmány vázlatát: „A Magyarország területén megjelent könyvek számítógépes feldolgozása” címmel;
- 1994-ben két előterjesztést dolgoztunk ki, egyet májusban: „Javaslat a Magyarországon publikált könyvek és folyóiratok számítógépes feldolgozására” címmel; egyet októberben, az ún. világbanki projekt tervezéséhez az akkori Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárával közösen, „Kurrens és retrospektív helyi és országos on-line könyvtári katalógusok” címmel; ez utóbbi leghangsúlyosabb része a retrokonverzió megoldására megfogalmazott elképzelés volt;
- 1995-ben Feladattervet és Költségekalkulációt készítettünk a retrospektív konverzióra, amelyet az akkori Művelődési és Közoktatási Minisztériumhoz 1995. július 18-án nyújtott be az OSZK;
- 1997-ben újabb javaslat készült az OSZK vezetősége számára: „Az Országos Széchényi Könyvtár retrospektív konverziós feladatainak megkezdésére, az állományrevíziós munkálatokkal való összekapcsolására” címmel;
- 1998 márciusában az MKE Bibliográfiai szekciójában tartottam előadást az OSZK retrospektív konverziójának tervezésének és megvalósításának kérdéséről.

Az akkor elmondottakhoz képest gyakorlatilag semmi nem változott, érdemes azonban néhány megállapítást felidézni, megerősíteni. Azt fejtettem ki annak idején – főként az akkor már a témában megjelent bőséges szakirodalom tanulmányozása és külföldön szerzett tapasztalataim alapján –, hogy az integrált könyvtári rendszerekkel szemben támasztott alapvető igény, hogy ne csak az új beszerzések adatai kerüljenek az adatbázisokba, hanem a könyvtárak teljes állományáról lehessen tájékozódni. Ugyanakkor be kell látni, hogy ennek megvalósítási költségei rendkívül magasak, az adott belső feldolgozói kapacitások szűkösek, az egész tevékenység – bármilyen racionális megoldást alkalmaznak is – rendkívüli pénzügyi forrásokat igényel, amelyek az egyre csökkenő könyvtári költségvetésekből nem teremthetők elő. A nagy nemzeti könyvtári-bibliográfiai konverziós programok külön e célra elkülönített állami támogatásokat igényeltek és kaptak.

A célok világos megfogalmazása, figyelembe véve a használható nyilvántartásokat, eszközöket és forrásokat

1998 márciusában, az OSZK törzsgyűjteményében lévő könyvek állományrevízióját követően a következőképpen fogalmaztam meg a célokat:

- első lépésben a törzsgyűjteményt feltáró katalógus konverzióját kell megvalósítani;
- prioritást kell biztosítani a besorolási adatállományok létrehozásának;
- honosítani kell az 1976–1987 között a Magyar Nemzeti Bibliográfia részére készült rekordokat, azaz az 1987 előtt megjelent könyveknek már nemzeti bibliográfiai adatbázisban lévő rekordjaihoz hozzá kell rendelni az OSZK raktári jelzeteket;
- a munka minden részletére kiterjedő felméréseket kell készíteni;
- el kell kezdeni a szabályzatok kidolgozását, és
- mindezeket egy, a kormányzat elé terjeszhető megvalósíthatósági tanulmányba kell foglalni.

Ebben az időben erősödött meg bennem az a meggyőződés – amit természetesen nem szubjektív elgondolásként, hanem érvekkel alátámasztható koncepcióként fogalmaztam meg –, miszerint a katalóguskonverzió és a retrospektív nemzeti bibliográfia adatbázisba szervezését szét kell választani, mert nem lehet egyszerre, egy füst alatt a kettőt megvalósítani.

Mindenképpen elsőbbséget kell élveznie a katalóguskonverzióknak, az így keletkezett rekordok később nemzeti bibliográfiai célokra is használhatók, azaz bővíthetők és pontosíthatók.

A nemzetközileg elterjedt módszerek elemzése: ismert és kipróbált módszerek

A felsorolt sok előzetes, majd a legutolsó, két évvel ezelőtt készült tanulmányban meglehetősen részletességgel elemeztük a külföldi és a hazai irodalom, a retrokonverzióra szakosodott cégek ajánlatai, valamint személyes tapasztalatok és tárgyalások alapján, hogy mely módszerek jöhetnek szóba az OSZK retrokonverziójánál:

- szkennelés után a szkennelt képről adatbevitel;
- digitalizált források segédprogramokkal történő átalakítása az adatfelismerés és tipizálás megkönnyítésére;
- közvetlen adatbevitel HUNMARC formátumban;
- rekordletöltés az OSZK-n kívüli adatbázisokból és a rekordok honosítása;
- az előzőek kombinációja.

Tárgyalások külföldi és belföldi cégekkel

Néhány jellemző adat retrokonverzióra szakosodott cégekkel folytatott tárgyalások és ajánlatkérések eredményéről:

- > 1994: Az angol SAZTEC cég skóciai műhellyel (rekordonként 1,1 angol font, 1,65 US dollár);
- > 1995: DMP Holland Direct Marketing Press cég (a megvalósítás becsült időtartama: három-öt év, a becsült költség: 312 millió Ft.);
- > 2000, 2002, 2003: Medea Services Kft. Magyarország;
- > 2003: Arcanum Adatbázis Kft. Magyarország.

A külföldi cégek árajánlatai minden esetben megközelítették a 400 millió forintot, és nem tartalmazták a megbízóra háruló járulékos kiadásokat.

Az előnyök és a hátrányok mérlegelése

Mindegyik módszer vagy a módszerek kombinációja mellett és ellene szóló érveket mérlegeltük, nemcsak a kiadások és a kivitelezhetőség praktikus voltának oldaláról, hanem fő szempontként vettük figyelembe a belátható időn belüli lebonyolítást. Nagyon fontos volt, hogy ha belekezdünk a munkába, akkor nagy ütemben haladhassunk, ne kelljen időleges leállásokkal számolni vagy azzal, hogy a projekt félbemarad.

Sok éven keresztül volt tehát az OSZK-nak koncepciója a nagyszabású munkára, de a tészának még jó ideig várnia kellett, hogy a kalácsot betegyük a sütőbe, az pedig még távolabb volt, hogy bele is kóstolhassunk.

A kalácstészta utolsó és legfontosabb hozzávalói

SZT-IS-1 KÓDSZÁM – PÁLYÁZAT

Az első reményt – amely arra utalt, hogy a kalácshoz való hozzávalók mind együtt lesznek – egy 2001-ben kiírt pályázat jelentette, mégpedig a Széchenyi Terv Információs Társadalom- és Gazdaságfejlesztési Programja keretében meghirdetett pályázat, amelyet az SZT-IS-1 kód jelölt, és a Miniszterelnöki Hivatal Informatikai Kormánybiztossága tett közzé. Ennek a pályázatnak a keretében vállalkozott az OSZK egy munkacsoportja, hogy elkészíti a „Javaslat az Országos Széchenyi Könyvtár könyvkatalógusainak retrospektív konverziójára” című megvalósíthatósági tanulmányt. Témavezetőként én fogtam össze a munkacsoportot, melynek tagjai Baczoni Tamásné, Horváth Ádám, Kégli Ferenc, Sipos Márta és Tóth Loránd voltak – ma is aktív résztvevői a megkezdett munkálatoknak.

A mellékletekkel együtt több mint százoldalas tanulmányt határidőre elkészítettük, kitérve a megvalósítás valamennyi részletére. Legalábbis ezt gondoltuk akkor, amikor letettük munkánkat az asztalra, nem sejtve, hogy mely részletekben rejtőzködnek az ördögök. Ez mára már természetesen kiderült.

A tanulmányt 2002. március végére nyújtottuk be az Informatikai Kormánybiztossághoz, és miután elfogadták, még több mint egy évre, az Informatikai és Hírközlési Minisztérium megalakulására, tárgyalásokra és kitartó lobbizásra volt szükség ahhoz, hogy a megfelelő aláírások és pecsétetek 2003 decemberében rákerüljenek arra a támogatási szerződésre, amelynek birtokában belefoghattunk a tényleges munkába.

Fordulópont:

2003. december, az Informatikai és Hírközlési Minisztérium támogatási szerződése

A szerződés pontos címe: *Támogatási szerződés az Országos Széchényi Könyvtárnak a Nemzeti Digitális Adattár Programhoz való csatlakozására.* Ennek a csatlakozási szerződésnek a 3.1.1. pontjában megfogalmazott feladat, hogy az OSZK „a könyvek cédulakatalógusának retrospektív konverzióját **elkezdi**, és a számszerűsített cédulakatalógusból mintegy 400 000 cédula adatait digitálisan rögzíti a szerződés 1. számú mellékletét képező feladatleírás, rendszerterv és költségvetés feltételei szerint”.

A munkát, a retrokonverzió első szakaszát ez év június végére kell teljesíteni, a zárójelentést július utolsó napján be kell nyújtani a támogatást biztosító Informatikai és Hírközlési Minisztériumhoz. Az első szakasz lebonyolítását eredetileg egy teljes évre terveztük!

2004 elején lebonyolított lépések:

- Tenderkiírás (közbeszerzési pályázat).
- Lebonyolítás.
- Értékelés.
- Eredményhirdetés, a nyertes: a Medea Services Kft.
- Szerződéskötés.

A pályázat kiírásakor nem zártuk ki annak lehetőségét, hogy az időben való teljesítés érdekében két cég is dolgozik a feladaton. Az egy cég kiválasztása mellett azért döntöttünk, mert végiggondoltuk, hogy ha két cég megosztottan végzi a munkát, az egyik külső telephelyen, a másik az OSZK-ban e célra létrehozott belső munkahelyen, nem várható egységes megoldás, ráadásul a kapcsolattartó munkatársakra aránytalanul nagy teher nehezedik. Az ajánlati ár is a Medea Kft. melletti döntést támasztotta alá.

A Medea Services Kft. mellett szóló érvek

Műszaki és szakmai alkalmasság: telephelyek Budapesten és Nagyváradon, több mint 130 munkaállomással, saját szoftverfejlesztéssel.

Referenciák: nagykönyvtári konverziós tapasztalatok, mint amilyen a Die Deutsche Bibliothek-projekt 4,8 millió cédulával 1999 és 2004 között, a Staatsbibliothek zu Berlin-projekt 800 ezer cédulával 2002 és 2005 között, az Universitätsbibliothek Basel-projekt 1,2 millió cédulával 2003 és 2004 között.

Az árak kialakítása természetesen mennyiségfüggő. Az OSZK esetében ez a besorolási adatokkal együtt értendő.

Mit végez az OSZK, mit a Medea?

OSZK

- Szabályzatok pontosítása, újak készítése, specifikációk:
  - „Segédlet az OSZK régi könyvkatalógusának retrospektív konverziójához” 2. változat.
  - „Példatár az OSZK régi könyvkatalógusának retrospektív konverziójához”, „MIGRA MARC specifikáció”.
  - „ANSEL karakterkészlet specifikáció”.
  - „Raktári jelzetfájlok előállítása retrospektív konverzióhoz”.
- A besorolási adatok egységesítéséhez belső műhelymunkával létrehozuk részben előzetesen, részben a konverzió során a besorolási adatfájlokat, főként a személynevekre és a testületi nevekre, amelyek mind az egységesített, mind az azoktól eltérő utalóformákat, illetve a névváltozásokat tartalmazzák.
- A belső munkacsoport feladata a szállított rekordok ellenőrzése.
- Folyamatos napi feladatok:
  - A fogadott fájlok ellenőrzéséhez, válogatásához, betöltéséhez szükséges programok megírása.
  - Indexfájlok átadása a Medeanak.
  - A Medea rögzítési szabályzatának ellenőrzése, jóváhagyása.
  - A projekt adminisztrációja, irányítása.
  - Kapcsolattartás a Medeával személyesen vagy e-mail-ben.

Medea

- Elszállítja a 400 000 cédulát; elvégzi a szkennelést, majd visszaszállítja a cédulákat; megírja saját rögzítési szabályzatát (ezt egyezteti az OSZK-val); próbarögzítést végez 200 válogatott cédulából (ezeket az OSZK ellenőrzi és javítja); saját ellenőrző és konvertáló programokat ír; betanítja a munkatársakat (adatrögzítők és revizorok); elkezdi az üzemszerű rögzítést; folyamatos problémamegoldó tárgyalást folytat az OSZK szakértőivel.

Munkamódszer a Medeánál: kétszeres adatrögzítés

Az adatrögzítők nagy méretű, osztott képernyőn vagy kétmonitoros munkaállomásoknál dolgoznak. Baloldalt (a bal oldali képernyőn) látják a katalóguscédula képét, jobboldalt (a jobb oldali képernyőn) jelenik meg a kitöltésre váró adatlap. Értelmezik, minősítik a cédulán lévő adatelemeket, és a szabályzatnak megfelelően rögzítik az adatlapra. Minden cédulát két rögzítő visz be, az adatokat program segítségével ütköztetik, és ha eltérés van, javítják.

Azokban az esetekben, amikor bizonytalanság van a megoldásban (nehezen értelmezhető a cédula tartalma, esetleg olvashatatlan egy karakter vagy sor), megjegyzést fűznek a rekordhoz, a javításokat az OSZK munkacsoportja végzi el.

A szabályzatok alapján a konverzió első szakaszában a rögzítést végzők felismerik a besorolási adatformátumokat, a leírás adatscsoportjaiba tartozó adatelemeket, a nem latin betűs írásmódból transliterált szövegeket, és meg tudják valósí-

tani ezek HUNMARC-formátumú egységes rögzítését ANSEL karakterkészletben. Beszámolómban nem részletezem, hogy mennyi munkát jelent a nem ISBD-alapú, régi katalóguscédulákon szereplő adatok és jelek olyan értelmezésének és rögzítésének a lebonyolítása, hogy az eredmény megfeleljen a mai követelményeknek. Legjobban ezt úgy tudnám kifejezni, hogy a retrokonverzió „intellektuális konverziót” is jelent.

Néhány példa a szkennelt cédulák látványára

A 12.364

MENDOZA, Diego Hurtado de /?/: Lazarillo de Tormes élete, jó sora és vészontagságai. (La vida de Lazarillo de Tormes y sus fortunas y adversidades.) Regény. (Ford. Bonyhó János. Ill. Györy Miklós.) Bp. 1958, Európa, Kossuth ny. 125 l. - 17 cm.

1. kép: Nehezen olvasható cédula, a szerző neve után kérdőjel ferde vonalak között, az eredeti cím zárójelben, a Bp.-t a rögzítésnél mindig ki kell írni, l. helyett p.-t kell rögzíteni.

B 45.090

DUDÁS István: Anyajátékok. - [LANKÓVI, József - [LANKÓVI], Hanna: ABC hírály. (Ford. [Jablánczy] Jablánczy László. Átd. Ambrus Ferencné. Bábjátékok, stb. Bábu- és [diszkrét] tervek): Drégely László, Dudás István szerk. Rendezői [tanácsok]: Dudás István, Kós Lajos, Szekeres Örné.) [Utószó]: Szabó Tibor.

B 45.090

DUDÁS István: Anyajátékok ...
1/. A zene szerepe a bábelőadásokon. Ep.
1962, Gondolat, Terv ny. 142 l. - 19 cm.
/Éabszínpad 33./

2. kép: Közös főcím nélküli gyűjtemény, sorozatba tartozik, többoldalas cédula, régi szabvány szerinti leírás.

0 7. 700

ISBN 69 61 0343 8 1

HAJÓS Tibor: Mődszertani útmutató a készülékek e. tana oktatásához és a készülékek elkészítéséhez. Szerkesztőanyagok anélkül gyakorlati oktatásához 2. évf. (Kiad. a) Szakoktatói Pedagógiai Intézet. [Bp.] 1975. Időpontj. Bp. Vall., NTA KÉSZ any. 99 l., illusztr. - 26 cm

3. kép: Halvány, nehezen olvasható adatok.

B 49.103

SZTELMAH, [Muhajlo Panaszovics] Mihajlo: Igesség és hazugság. (Pravda i krivda.) (Begr. Ford. Nakai Imre. [Versford.]: Nakai Imre, Teller Gyula. [Bev.] S. Nyirő József. [Bp.] 1964. Magyaró, Pécsi Szikra ny. [Pécs]. 642 l., 1 t. - 19 cm. /VII-Égkönyvtár/

833-31 Sztelma 245.11 833 Sztelma (04)

4. kép: Transzliterálási gondok.

XB 50.205

[BARANYAY-HORVÁTH]

BARANYAY-HORVÁTH Miklós: Ideiglenes műszaki előírás hidegen húzott kiegészítőanyagokból hegesztett betoncsatlakozások és tetővezékek gyártására és felhasználására. Bp. 1964. Építésügyi Dok. Iroda, Hári sokas. 29 l., illusztr. - 20 cm.

/Ideiglenes műszaki előírás IKS-7,-64./

5. kép: Kézírási javítás a cédulán.

D 14.249

MIHALYFI Pál: Gépipari gyártervezés. Tájékoztató ismeretanyag gépipari gyártervezők részére. 1-2. köt. [Kiad. a] K.G.M. Tervező Irodái. Bp. 1960, Felsőokt. Jegyzetell. soksz. 2 db., illusztr. - 29 cm.

Bibliogr. 1. köt. 207-211., 2 köt. 168-172. l.

6. kép: Kétkötetes könyv, amelyről három rekordot kell készíteni.

CG 43.103

(DIETZE, Walter): [Fünfhundertfünfundzwanzig] 1525. Dramen zum deutschen Bauernkrieg. (Anthologie. Hrsg., Nachw.: von --.) Berlin - Weimar 1975, Aufbau-Verl. 687 l. - 22 cm.

830-23(032)

823.269.6:923.923(430)"1535"(C:830-23)

7. kép: A számból álló cím eredeti nyelvű feloldással szerepel, amit a mai szabályoknak megfelelően számként kell rögzíteni.

ANGYAL János - FEKETE József - GALLA Endre
54.650

ABC és olvasókönyv az elemi népiiskolák I. osztálya számára. Szerk. Angyal János, Fekete József és Galla Endre. Budapest [1932], Franklin, 144 [4] l. - 24 cm.

8. kép: A szerzőségi adatok utólag, kézírással kerültek a cédulára.

Hol tartunk most?

Valamennyi előkészítő feladatot elvégeztük. A belső munkacsoport folyamatosan készíti az AMICUS-ban a besorolási rekordokat, a betanulást követően egyre gyorsabb ütemben. Megtörtént a szkennelés. A Medea nagy erővel végzi az adatrögzítést, várjuk az első százezer cédulát – a rekordokat betöltjük a tesztadatbázisba, ellenőrziünk, azt követően kerülnek az éles adatbázisba, és lesznek kereshetők az on-line katalógusban.

Mit várhatunk, mit nem?

Az on-line katalógus bővül 400 ezer cédula adatával, az új rekordok letölthetők HUNMARC-formátumban, valamint használhatóvá válnak a besorolási adatrekordok.

Egyelőre nem lesz látható minden példányadat, mivel a helyrajzi katalógus csak a muzeális példányokat és a további egy mozgatható (azaz az olvasók rendelkezésére álló) példány adatait tartalmazza a köteles példányok esetében. A külföldi beszerzések pedig majd' minden esetben egypéldányosak. A többes példányok adataival csak egy későbbi konverziós fázisban tudjuk kiegészíteni az egyes tételeket.

Fontos tudni, hogy az on-line katalógusnak a retrokonverzióval bekerült része nem nemzeti bibliográfiai rekordhalmaz, pusztán a cédulakatalógusban szereplő adatokat tartalmazza. Ugyanakkor hangsúlyozzuk, hogy a konverziótól az OSZK szolgáltatások minőségének javulását várjuk, amelyek röviden a következők:

- a feltárt állományrészről a távoli felhasználók is tájékozódhatnak a weben elérhető on-line katalógus révén;
- a rekordok nemcsak az OSZK on-line katalógusába, hanem a MOKKÁ-ba is bekerülnek;
- könnyebb, gyorsabb és hatékonyabb a hozzáférés az állományrészhez;
- javul a helyi kiszolgálás és a könyvtárközi kölcsönzés teljesítési ideje;
- megnő a visszakeresési pontok száma;
- javulnak a belső könyvtári munkafolyamatok.

Kalács lesz vagy csak briós?

Egyelőre kisebb kalács, vékony szelet a nagy család minden tagjának. A projekt résztvevői – az OSZK és a Medea – mindent megtesznek, hogy a kis kalács finom legyen. Mit remélünk? Azt, hogy olyan finom lesz a kalács, hogy mindenki szeretne még egy vastagabb szeletet belőle, és hogy a finanszírozó az eredményt úgy értékeli, hogy az a folytatást, a nagyobb kalács elkészítését is lehetővé teszi. Ebben bízunk mindnyájan!

Berke Barnabásné

A leíró katalogizálás szabályozása Magyarországon (1925–1960)

2. rész

E tanulmány szerzője az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ illetve az Országos Könyvtári Központ katalogizálási szabályait tekintette át. Az előírások ismertetéséből nyomon követhető volt a magyar feldolgozó munka önállóvá válása, a német példától, a porosz instrukciótól való fokozatos eltávolodása, de ekkor még nem végérvényes szakítása a germán iskolával. Ezen normatívák azonban még csak Központi Címjegyzék számára készített bejelentésekre vonatkoztak, nem pedig az ország összes könyvtárában kötelezően követendő rendelkezéseket foglaltak magukban.

Az új címleírási szabályzatoknak M(NO)SZ 3424–52 Könyvtári címleírási szabályok, illetve MNOSZ 3401–52 A betűrendbe sorolás szabályainak egyrészt a magyar könyvtárak katalogizálási gyakorlatát kellett volna egységessé tenniük, másrészt megalkotásuk a központi feldolgozás megkezdésének elengedhetetlen előfeltételét jelentette. A katalogizálás magyarországi szabványosításának megindítása előtt azonban egyértelműen dönteni kellett a formai feltárás angol-amerikai vagy német iskolája mellett. (A XX. század első felének katalogizálási térképét uraló harmadik irányzat, az újlatin iskola ekkorra már beleolvadt az angol-amerikai módszerbe, így az 1950-es évek elején csak két szembenálló metódus közötti választásról lehetett szó.)

„Az angolszász szabályzat modernebb, mint a német, földrajzilag is sokkal elterjedtebb, mint amaz, [a kor hangulatát idéző fontos szempont volt, hogy] a két háború között a szovjet könyvtári gyakorlat is ezt vette kiindulópontul, nálunk viszont speciális nehézséget okozott, hogy a múltban könyvtári életünk sokkal erősebb hatásokat kapott német irányból. S minthogy a meglévő magyar gyakorlat sokban a némettel vágott egybe, hazai keretben könnyebbnek tűnt az egységesítés német alapon; kétséges volt viszont, hogy ez-e a jövő útja.” – olvasható Horváth Magdának, a címleírási szabvány egyik megalkotójának és elismert szaktekintélyének cikkében²⁵.

Az a vélemény, hogy a magyar katalogizálási szabályok a német iskolához kötődnek, még azzal együtt is helytálló és megcáfolhatatlan, hogy az M(NO)SZ 3424–52-es szabvány munkálatainak megkezdésekor (elvileg) érvényben lévő szabályok, az OKBK Központi Címjegyzéke építésénél alkalmazott 1944-es (és a címbejelentésekre vonatkozóan az Országos Könyvtári Központ címfelvételi) szabályai már a címek besorolásában és a testületi szerzőség megítélésében is az angol irányzat álláspontját képviselik, de megmaradt a rendelkezések kötődése a porosz instrukcióhoz. A kérdés tehát – Horváth Magda gondolatmenetét követve – az volt, hogy „a

korszerűbb megoldást választjuk-e annak ellenére, hogy az átállás nagyobb munkát ró könyvtárosainkra, vagy a konzervatívabb eljárást, annak veszélyével, hogy provinciális helyzetbe kerülünk.”²⁶ A cél tehát világos és egyértelmű, 1949 óta rendelkezésre állt már a Magyar Szabványügyi Hivatalon belül az illetékes bizottság is, tehát minden feltétel adott volt – vagy legalább úgy tűnt fel –, hogy rövid időn belül elkészülhet az új országosan egységes és alkalmas szabályozás. „Legnagyobb könyvtáraink képviselőiből könyvtárközi bizottság alakult, amelynek a rendeleti úton életbeléptetendő szabályzat pontjaiban megegyezésre kellett jutnia. A bizottságban résztvevő könyvtárak a következők voltak: az Országos Széchényi Könyvtár, a budapesti Egyetemi Könyvtár, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, az Országgyűlés Könyvtára, a Műszaki Egyetem Központi Könyvtára és a Központi Technológiai Könyvtár.” – olvasható az Országos Könyvtári Központ által 1951 elején közrebocsátott tervezet, az úgynevezett „zöld füzet” bevezetőjében.²⁷

A még el nem fogadott szabályzattervezet közzététele a szakmai hozzászólásokhoz, módosítási javaslatokhoz, kiegészítésekhez teremtette meg a lehetőséget – ez a szándék a kiadvány „Kérelem az olvasóhoz” című és 1950. decemberi keltezésű utószavának szövegében nyilvánul meg. A felszólalási határidő 1951. november 25-e volt. Az eredeti koncepció szerint a szabványnak már 1952. január 1-jével hatályba kellett volna lépnie, a rendelkezésre álló idő rövideje miatt azonban ez nem volt megvalósítható. A beérkezett felszólalások megvitatása és a tervezetbe való integrálása 1952 januárja és áprilisa között három értekezlet keretében zajlott le: a szabvánnyá minősítés így csupán 1952. augusztus 28-án történt meg.

Természetes, hogy a szabványalkotásban szerepet játszó könyvtárak eltérő gyakorlataik kanonizálásáért vagy legalább alternatív megoldásként való elfogadásáért küzdöttek, így helytálló Miszti László értékelése: a – nehezen ugyan, de végre-valahára elkészült – szabályzat „regisztrálja a címleírási gyakorlatunk során kialakult különféle eljárásokat. Ilyenformán a szabvány nem szünteti meg a katalogizálásban kialakult eljárások különféleségét, mert csaknem mindenik könyvtáros [...] rájöhethet arra, hogy eddigi címleírási gyakorlatán nincs mit változtatnia, mert a szabvány azt megengedettnek tartja.”

Szintén szerepelt a szabványosítás indítékai között a központi feldolgozás, a központi cédulaszolgáltatás – az egyes könyvtárak gyakorlatának összehangolása és egységessé tétele tehát mindenképpen elengedhetetlen lett volna. A szabvány tervezett hatályba lépésének időpontjával egyidejűleg, 1953. január 1-jén indult be a központi feldolgozás. Annak ellenére, hogy az MNOSZ 3424–52-es normatíván megjelenési évként 1952 szerepel, Miszti szerint a dokumentum legkorábban csak 1953. márciusában láthatott napvilágot.²⁸ Az új feldolgozási módszerre való áttérést segítő példát nem készült el a szabvány megjelenéséig, így annak országosan egységes alkalmazása azáltal is sérült, hogy a könyvtárak gyakorlatában való alkalmazása attól függött, hogy a problémás esetekben a katalogizálók milyen kútfőkhöz fordultak.

„A címleírási szabályok” a könyvészeti adatközlés szabványosításának és a leíró könyvtári katalógus készítésének céljaként – az egységessítés és a központi szolgáltatások előfeltételeinek megteremtése mellett – a következőket határozta meg:

„b) elősegítsék a könyvek minél könnyebb és minél gyorsabb megtalálását a könyvtárak katalógusaiban,

- c) félreérthetetlenül meg lehessen különböztetni a különféle műveket, ill. ugyanazon mű különféle kiadásait,
- d) általános tájékozódást nyújtsanak a könyv tárgyköréről, ideológiai és szakmai jellegéről, terjedelméről.”²⁹

A leíró katalogizálás elméletét tekintetbe véve a b) és c) pontban kitűzött feladatok fontosak igazán. A d) pontban leírtak közül a könyv tárgyköréről és szakmai jellegéről való informálás – a cím, illetve címek tartalmát, valamint a mai terminológiával élve, tárgyi melléktételt leszámítva – a tárgyi katalógusok feladata; a terjedelemtől való információközlés a könyvészeti adatok kötelező eleme.

A kiadvány ideológiai jellegéről való tudósítás pedig elvileg nem tartozik a katalógus alapfeladatai közé – a politikai-ideológiai feladatkör ráruházása a könyvtári katalógusra az „olvasókatalógus” korabeli felfogását és a szakmai kérdések teljes körű átpolitizálását tükrözi. „Előljáróban rá kell mutatnunk a szocialista és a polgári katalógus-elmélet gyökeres ellentétére ...” – idézhető Goriupp Alisznak az I. Országos Könyvtáros Konferencián elhangzott előadása.³⁰ „A polgári katalógus-elmélet szerint a könyvtárak katalógusai nem egyebek, mint meghatározott szempontok szerint összeállított állományfelsorolások. [A mondat nem tagadja a Cutter szótárkatalógus-szabályzatában olvasható alapfunkcióknak mint a XX. század első felében meghatározó elméleti alapvetésének igazságát.] Ezzel a formalisztikus, objektivista felfogással szemben, mely burzsoá osztályérdekeket leplez, a szocialista katalógus-elmélet szerint a katalógus [...] az olvasó szakmai, politikai és ideológiai nevelésének eszköze.” Ugyanezen felfogás pregnánsabb megfogalmazásai olvashatók a tudományos könyvtárak olvasói katalógusával kapcsolatos vitaülések – igaz, hogy már az 1952-es szabályzat megjelenése utáni, de a kor „tudományos” paradigmáját és a szocialista könyvtári katalógus feladatait jól illusztráló – jegyzőkönyveiben, például Kóshalmi Béla hozzászólásában:³¹ „A könyvtár – mint mondtuk – felépítmény. De a felépítmény nem azonos a szellemi élettel, az általános társadalmi tudattal. A szellemi életben vannak felépítményi és nem felépítményi elemek. A felépítményeken belül vannak ideológiák és intézményszerű elemek. Ilyen intézményszerű elem a katalógus, amelyet a szocialista könyvtár a szocialista társadalom igényeinek megfelelően kiépít. Az új alap új felépítményét akarjuk létrehozni a szocialista könyvtár olvasói katalógusában.” A katalógusproblematika kissé részletezőbb bemutatását adja Csúry István ugyanott olvasható felszólalása: a katalógus „az állomány áttekinthetővé tétele az olvasó művelődésének, világnézeti, politikai fejlődésének elősegítése érdekében. Mint ilyen, a katalógus az olvasmányok ajánlásának egyik legfontosabb eszköze. A könyvtárban megtalálható irodalomnak, mint a kutató és a termelő munkát alátámasztó, munkaeszköz-jellegű, dokumentatív anyagnak széles körű áttekintést biztosító feltárása. Az ilyen katalógus maga is munkaeszköz, és lehetővé teszi a könyvnek mint munkaeszköznek sokoldalú felhasználását. A kiadványok meglétének, vagy hiányának feltüntetése, valamint az állomány összetételének, tudományágankénti megoszlásának kimutatása. A katalógus ily módon az állomány nyilvántartásának eszköze is.”

A katalóguselmélet kevésbé átpolitizált és hangsúlyozottan a könyvtári, bibliográfiai tájékoztatás gyakorlati szempontjait szem előtt tartó, azokat szolgáló elvi jelentőségű és tudományos alapokon nyugvó funkciórendszer definíciója je-

lenik meg az első magyarországi kötelező érvényű szabályzat ismertetésében.³² A konkrét könyv visszakereshetővé tételének, valamint a mű, illetve kiadásai megkülönböztetésének kötelezettsége valóban a könyv formai ismérveinek feltüntetésével és ezen felül ezen ismérvek egységes formájú változatainak közlésével – a különféle szempontok és adatok szerinti visszakeresés biztosítása érdekében főlapok, melléklapok és utalások készítésével – valósítható meg. A címleírási szabályok 3. pontjában előírt alapfeladatok a könyvtártudomány korabeli állását képezik le alapelveként, és legalább is a célkitűzés megszövegezésében bizonyos mértékig sugallják a Cutter által leírt célrendszert, illetve a porosz instrukcióban foglalt alapfeladatokat – de messze nem teljes egészében egyezik meg egyikkel sem: a szabvány néhol csak megengedő rendelkezései nem garantálják ezen feladatok maradéktalan ellátását.

A katalógushasználó által keresett meghatározott könyv, illetve – mivel a szabályok nem csupán a könyvek, hanem az egyéb könyvtári dokumentumtípusok: sorozatok, részletekben megjelenő művek, nem folyóirat jellegű időszaki kiadványok, folyóiratok, hírlapok, zeneművek, térképek, aprónyomtatványok, egyleveles nyomtatványok, szabványok, szabadalmi leírások, fényhatással készített reprodukciók (68–145. pontok) feldolgozását is felölelik – egy bizonyos dokumentum fellelhetővé tétele a kiadványon szereplő adatok kötelező regisztrálása miatt mindenképpen megvalósulhatna. Az állandó tárgyi rendsző alatt felvett művek (67. pont) – „azaz a címlaptól független és mindig azonos rendsző alatt, magyar nevéükön írandók le a népeposzok, mondák, világhírű népmese-gyűjtemények, szentkönyvek szövegének kiadásai” – katalógizálásakor a kiadványokon valójában előforduló címvariációkról melléklapot sem kell készíteni, utalókat is csak a „népeposzok, monda- és mesegyűjtemények idegen nevééről a magyar névre” [154. k) pont] kell írni. Így a nem idegen nyelvű, de az állandó tárgyi címtől eltérő cím alatt megjelentetett népeposzok, monda- és mesegyűjtemények, valamint a különböző vallások szent könyvei saját, a kiadvány címdoldalán szereplő megnevezésük alapján nem találhatók meg a katalógusban. Úgyszintén elsikkadnak fontos visszakeresési pontok amiatt, hogy a közreműködőkről, a tárgyi rendsző alatt felvett név nélküli kiadványok közreadó testületéről és – horribile dictu – a szépirodalmi művek címének első szaváról csak a „célszerűség, a könyvtár feladatai és katalógusainak elrendezése szerint melléklap készíthető” (148. pont), tehát e rendelkezés csupán megengedő, nem kötelező érvényű. Ezáltal már az egyedi bibliográfiai egységek biztos megtalálása sem terjed ki minden esetre – ugyanez a megoldás olvasható a porosz instrukció 20.3. és 183. paragrafusában is.³³ (Cutter, aki cím szerinti melléktételeket is alkalmaz, szabályzatának 123. és 124. pontjaiban³⁴ a klasszikus anonimákról hasonló módon rendelkezik, de utalót készített a könyv címről a Biblia és a klasszikus névtelen művek esetében.)

Az a cél, hogy félreérthetetlenül meg lehessen különböztetni a különféle műveket, illetve ugyanazon mű különféle kiadásait, úgyszintén a pontos könyvészeti adatok rögzítését, vagyis a könyvgyedek elkülönítését hangsúlyozza, de csak sejteti, hogy elfogadja mind a porosz instrukcióban, mind Cutternél alapfunkcióként jelentkező követelményt, hogy a katalógus adjon választ arra, hogy „egy szerzőnek milyen munkái vannak meg a könyvtárban”.³⁵ A szerzői és összeállítói/szerkesztői életmű leképezése a katalógusban a személyi szerzői és – a magyar katalógizálási gyakorlatban az 1956-ig tartó átmeneti időszak után már véglegesen

meghonosított – testületi szerzői tevékenység esetében valóban vállalt feladat, amelynek ellátása a személy- és testületi nevek egységesítésén alapul, a közreműködői életmű feltárása azonban a már hivatkozott 148. paragrafus d) pontja értelmében nem kötelező, csak lehetséges az adott szolgáltatás szempontjainak figyelembevételével. A testületi szerzőség magyarországi katalógusokban történő végleges elfogadása és integrálása az összes magyarországi könyvtár gyakorlatába ezzel a szabállyal történt meg. (Azok a korábbi instrukciók, amelyek a cím alatti katalogizálás körét leszűkítették, még csak a központi katalógus számára való bejelentések tekintetében voltak kötelező hatályúak.) Az MNOSZ 3424–52 e kérdésének kilenc paragrafust szentelt: az 56–60. pontok a testületi szerzős művek rendszavának formáját szabályozták, a 61–64. rendelkezések pedig az alkalmazás területét definiálták. Ezek szerint a főlapot a testületi szerző neve (vagy illetékességi területe) alá kell besorolni a 61. szabály értelmében

- a) a testület belső, hivatalos tevékenységére vonatkozó, vagy
- b) a közreadó testület keretén belül érvényes útbaigazító kiadványoknál;
- c) jogi személyiségek információs anyagai esetében;
- d) a nagyközönséghez, a korporáció tagjaihoz, alárendelt szerveihez szóló nyomtatványoknál, illetve
- e) az intézmény nevét is magában foglaló című sorozatok sorozatlapjainál.

Az ugyanazon irodalmi alkotás különféle kiadásainak regisztrálásával kapcsolatosan a kortárs külföldi szabályzatok közül a porosz instrukció 181. és 182. paragrafusa kimondja, hogy egyazon művet mindig ugyanazon cím alatt kell a katalógusban nyilvántartani – vagy a mű eredeti vagy legismertebb címe (címváltozata) alatt –, a 219. előírás úgy rendelkezik, hogy egyazon mű különféle módosításai (átdolgozott kiadásai) egymástól szétválasztva, saját címük alatt szerepeljenek, de mindkét esetben utalások kössék össze az eltérő változatokat. Cutter megköveteli szótárkatalógusától, hogy segítséget nyújtson az olvasónak egy bizonyos mű számára megfelelő kiadásának kiválasztásában, tehát az eltérő nyelvű kiadások az eredeti nyelvű edíció után kell hogy következzenek (331.), a megváltozott címűek pedig a 144. pontban foglaltak szerint az első változatnál rendeztesse össze, az utóbbi címek alatt elhelyezett utalóval ehhez a megnevezéshez kell elvezetni, vagy mindkét betűrendi helyen szerepeljen mindegyik variáció.

E kérdésben az 1952-es dátummal megjelent magyar szabvány az eltérő edíciók megkülönböztetését emeli ki, nem pedig a művön, a műtényezőn³⁶, az irodalmi egységen, a „literary unit”-on belüli kapcsolatok feltüntetését legalább utalókkal, ha már nem az összetartozó elemek (mint például a különféle szerzői névváltozatok kezelése során) egymás mellé rendezésével. A 148. paragrafus – a mű különféle kiadásainak összekötésére – melléklapot készített a sorozatok és periodikus kiadványok címváltozatairól, második és harmadik nyelvű [párhuzamos] címéről, „többnyelvű címek esetében a második vagy harmadik helyen álló címről, ha a címleírás tárgyi rendsző alatt történt” (tehát a fordításban közzétett szerzős műveknél nem), az anonimák fordításainál pedig a mű eredeti címéről.

Amennyiben a könyvön feltüntetett cím kapja a főlapot, a konkrét formai ismérvek alapján keresett kiadvány közvetlen módon való megtalálhatóvá tétele biztosított ugyan, de az a tény, hogy az eredeti cím – amely adat segítségével a mű egybe rendezése megvalósítható – csak melléklap (vagy esetleg csupán az utalók) szintjén

van jelen, oda vezet, hogy egy bizonyos könyv adataival elvégzett keresés nem vezeti el a katalógushasználót a műhöz, egyazon irodalmi alkotás összes – és sok esetben az olvasó számára ugyanannyira megfelelő – manifesztációjához. Tehát ugyanazon tartalom eltérő kiadásainak összegyűjtése a nyilvántartás használójára marad, automatikusan nem látható el. „Az összetartozó több könyvre vonatkozó információadás [...] a leghatékonyabban, az olvasók számára legkielégítőbben s emellett a leggazdaságosabban, tehát a könyvtári üzem szempontjából is legkielégítőbben e könyvek főlapjainak az egybegyűjtése útján látható el. A melléklapokon elvégzett egybegyűjtés, a vele járó [...] 'lásd még' utalásokkal az olvasók jó részét kerülőutakra kényszeríti.” – olvasható Domanovszky Ákos egyik tanulmányában. Fejtegetését arra a megfigyelésre alapozza, hogy „a szóban forgó gyakorlat [a mű főlapon történő regisztrálása] megfelel az olvasó érdekének, aki az esetek nagyobbik részében nem meghatározott könyvet keres, hanem egy bizonyos »művet«, azonban „az ilyen olvasót nyilván csak az a könyvtár szolgálja ki kielégítően, amely ezeknek az állományában lévő s egymás helyettesítésére több-kevesebb olvasó számára alkalmas könyveknek nemcsak egy részére, hanem valamennyire felhívja a figyelmet”.³⁷

A katalogizálási gyakorlat egységesítésének másik fontos területe a katalógus elrendezésének, a katalógusszerkesztés és a betűrendbe sorolás magyarországi szabályainak standardizálása volt. Az MNOSZ 3424–52-es szabvány nem terjedt ki katalóguslapok, katalógustételek egységes elveken nyugvó szolgáltatással szervezésének szabályozására, így a címleírási szabályok kodifikálásával párhuzamosan még 1951 nyarán megkezdődött a betűrendbe sorolási szabvány előkészítése is – az elkészített tervezet megvitatására a Szabványügyi Hivatalban rendeztek bizottsági ülést 1951. december 21-én. Az MNOSZ 3401–52-es számú normatíva a szótárak kivételével „minden hivatalos vagy közhasználati célú betűrendes jegyzékre, rendszeres felsorolásra és laptárra (kartoték, cédulakatalógus)” alkalmazandó előírásokat foglal magában, tehát egységes, általános és a magyar nyelv sajátosságainak megfelelő rendelkezések gyűjteménye.³⁸

A szabvány általános része (20–35. pontjai) a betűrendbe sorolás általános alapelveit fogalmazza meg:

- a rendezés alapja az 'ä', 'ö' és 'ü' magánhangzókkal kiegészített latin – tehát kétjegyű mássalhangzókat nem tartalmazó – ábécé;
- a diakritikus jellel ellátott betűk besorolási értéke az alapbetűével megegyezik;
- besoroláskor a szóhatárokat figyelembe kell venni;
- az utalók kivételével a számjegyek, szimbólumok és betűszók megfelelő nyelvű feloldott változatban soroltnak be;
- egyazon adat írás-, illetve nyelvi változatai a betűrend egy helyén gyűjtésnek ösztönöznek;
- az azonos értékű rendszókból személynév, földrajzi név, tárgyi rendszó és egyéb rendszavak egymás mellé rendezésével csoportok képezhetők;
- a rendszavakat tipó- vagy topografikus módon ki kell emelni.

A személynévek, testületi és földrajzi nevek rendszavának megválasztásáról, egységesítéséről, az ún. címmegállapításról, a szükséges utalókról és a rendezésről

különleges szabályok intézkednek (36–72.). A dokumentum a „könyvészeti cím-megállapítások”-nak összesen hat előírást szentel, a 73. valamint a 74–78. pontok az általánosabb érvényű rendelkezések – és természetesen az MNOSZ 3424–52-es szabvány – alkalmazását erősítik meg a különféle bibliográfiai szolgáltatások szerkesztésénél; speciálisan katalógusok (és bibliográfiák) tételeinek elrendezéséről a 74. paragrafus nyilatkozik – meglehetősen általánosságban és semmiféle konkrét útmutatást nem nyújtva –: „Tekintettel a rendezés tudományos szükségleteire és követelményeire, e szabvány a másodrendű szisztematizálást nem szabja meg egyértelműen és kötelezően”. A címléírási szabályok pontosan meghatározzák ugyan, hogy a különféle leírási esetekben az adatok melyike a rendezés elsődleges eleme – a rendsző –, de az azonos rendszavú lapoknak (tételeknek) – például egy mű különféle kiadásairól készített surrogátumainak – egymáshoz viszonyított helyére vonatkozólag egyik dokumentum sem határoz meg kötelezően követendő metódust, algoritmust. Így a szabványokban nem rendezett kérdésekben – a 76. pont csak a (szerzős vagy anonim) művek címének besorolásáról szól – a katalógizálási tradícióban meggyökeresedett és a különféle könyvtárak katalógusaiban követett – meglehetősen heterogén³⁹ – gyakorlat adhatott iránymutatást: a besorolási adatok áthagyományozott rangsora: (személyi vagy testületi egyéni vagy társ-) szerző – cím – megjelenési év. Az OKBK szabályzatának 1928-as és 1944-es kiadásában is ez áll: „Ugyanannak a műnek ugyanazon nyelvű különböző kiadásai időrendben osztandók be. Oly kiadások, melyek évszám nélküliek, s az évszám semmilyen forrásból ki nem deríthető, a keltezettek elé teendőek, s ezek maguk között – éppúgy, mint az egyazon évben megjelentek – a megjelenés helye, vagy a kiadó nevének alfabetikus sorrendjében állítandók fel.” Az OKBK rendelkezései – ahogyan már szó volt róla – megkísérlik a mű egyes változatainak egyberendezését, az 1952-es szabvány utasításaiból azonban ez nem következik minden esetben. A könyvtári munka bibliájának számító – és a tárgyalt könyvtári paradigma időszakából származó – kézikönyvben a következők olvashatók: „Ha ugyanaz a cím többször fordul elő, a kiadások fordított időrendje az irányadó; első helyre tehát mindig a legfrissebb kiadás kerül. Az év nélküli lapokat mindig az évjelzésesek mögé tesszük. Ha két kiadás egy évben jelent meg, a megjelenés helye szerint rendezzük őket, ha az is azonos, a kiadó neve szerint.”⁴⁰ A forrás a fordítások problematikáját nem is említi.

Egy katalógus használhatósága, a visszakeresés komfortos avagy nehézkes volta – tulajdonképpen az a mérték, amennyire a katalógus közlő, közvetítő, tájékoztató funkcióját betölti – sokkal nagyobb mértékben múlik az azt felépítő tételek elrendezésén, mint a leírások megformálásán, az adatközlés sorrendjén, az alkalmazott jeleken, rövidítéseken stb. Így megkérdőjelezhető, hogy a katalógusszerkesztés szabályai az 1950-es évek elején lezajlott első szabványosítási hullám végére is ily elnagyoltak maradtak – és ezt a helyzetet súlyosbítja az a körülmény, hogy a címléírási szabályok elfogadásával közel egyidőben meginduló központi cédulaellátás a könyvtárosokat a konkrét címléírási feladatok jelentős része alól felszabadítja, nem így a katalógusszerkesztési tevékenység alól. A készen kapott katalóguscédulák egységes szerkezetű, logikus felépítésű koherens szolgáltatássá szervezése az a feldolgozási munkafolyamat, amely mindenképpen a könyvtárak munkatársaira marad, így nehezen fogadható el, hogy éppen ez a terület szabályozása volt, maradt ennyire hézagos.

Az Országos Könyvtári Központ [a 2042–13/1952. (V. 14.) sz. minisztertanácsi határozat szüntette meg az intézményt, feladatait a nemzeti könyvtárra ruházta] mint a magyarországi könyvtárügy országos irányító, koordináló szerve, valamint az 1951 óta működő tanácsadó szakmai grémium, az Országos Népművelési Bizottság Könyvtárügyi Albizottsága és annak jogutódja az I. Országos Könyvtári Konferencia határozata alapján megszervezett Könyvtárügyi Tanács fontos szerepet játszott a magyar könyvtári rendszer kialakításában, működtetésében és fejlesztésében.

Az 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet 9. paragrafusa az Országos Könyvtárügyi Tanácsot rendeletileg is megerősítette, és megteremtette a működés immáron jogilag szabályozott feltételeit, kereteit – a megszervezett szakbizottságok célja, hogy „egyszerre legyenek a könyvtárügy állami vezetése és módszertani irányítása számára legfőbb szakmai tanácsadó szervek és az egyes szakproblémákat tudományos színvonalon kidolgozó munkaközösségek”.⁴¹

Ekkoriban azonban további célok is megfogalmazódtak: a könyvtári munka 15 éves távlati fejlesztési tervében országos feladatként jelent meg a minden könyvtári dokumentumtípus feldolgozását szabályozó új címleírási szabvány elkészítése és a bevezetését, illetve alkalmazását segítő kézikönyv összeállítása, valamint az a cél, hogy „Meg kell szervezni – mégpedig mind a tudományos mind a közművelődési könyvtárakat kielégítő módon – a központi feldolgozást. [...] A megoldás formája hazai kiadványoknál az előzetes katalogizálás (vagyis tördelt kefelevonatoktól történő katalogizálás) legyen.”⁴² A Katalogizálási Szakbizottság 1959. május 21-ei ülésén tárgyalta a később CIP (Catalog in Publication) néven ismertté váló központi szolgáltatás jogi hátterét. A központi feldolgozással összhangban azonban szükséges a készülő magyar címleírási szabványból a korábbi változatban még meglévő alternatív eljárások kiiktatása és az, hogy „az OSZK kötelese példányainak címleírói megismerkedjenek a többi könyvtár gyakorlatával is” – folytatja érvelését Goriupp Alisz, az OKT Katalogizálási Szakbizottság elnöke.⁴³

Mindezen körülmények és a vázolt fejlődési, fejlesztési tendenciák következtében az 1950–60-as évek fordulóján Magyarországon újabb könyvtári szabványosítási hullám indult: 1958-ban elkészült a betűrendbe sorolás új szabályzata. 1960-ban pedig napvilágot látott a címleírási szabályzat újabb kiadása, de a könyves szakma és a könyvtári munka egyéb területeinek szabványok szintjén való rendezésében szintúgy jelentős előrelépés történt.⁴⁴

Az MSZ 3401–58, A betűrendbe sorolás szabályai című részben a legszembetűnőbb változás a könyvtári alkalmazás hangsúlyozása és a címleírási szabályokhoz való szorosabb kötődés. A betűrendezési előírások az 1952-es címleírási szabályokra és az MSZ 3963–57 Időszaki kiadványok (hírlapok, folyóiratok stb.) jegyzékeinek, illetve bibliográfiáinak szabályaira építenek, és – éppúgy mint e normatíva első változata – „A könyvészeti címmegállapítás és besorolás” című részben (68–72. pontok) a könyvtári katalógusok speciális szempontjaira való hivatkozással nem írnak elő kötelező másodlagos szisztematizálási módszert. Mindazonáltal a 26. pontban a katalógusszerkesztés munkafolyamatának sokkal pontosabb, egyértelműbb, határozottabb és a katalogizálót kevésbé bizonytalan-ságban hagyó regulázása olvasható:

„Az egyes szerzők műveinek és a róluk szóló munkáknak nagyszámú címleírásán belül is célszerű a csoportképzés. Pl.:

Arany János Összes, válogatott és szemelvényes művek

Arany János Egyes művek (és egyedi címmel megjelent szemelvények, pl.: Az élő Arany)

Arany János mint fordító

Arany János mint szerkesztő stb.

Arany János mint tárgyi rendsző

Az egyes művek címleírásainak rendezésekor harmadlagos beosztási elemként legcélszerűbb a művek címeinek mechanikus alapulvétele (az esetleges társszerző figyelmen kívül hagyásával). Ugyanez vonatkozik a fordítói, szerkesztői stb. kategóriákra is. Ha a címek is azonosak, további beosztási alapul a megjelenés évét vehetjük. Az utolsó kategóriában (»mint tárgyi rendsző«) az Arany Jánosról szóló művek szerzőik, illetőleg szerző hiányában a címkezdő szavak betűrendjébe sorolandók. (Utóbbiaknál nem vesszük figyelembe a címkezdő határozott névelőt.)”

Ebből a pontból az is nyilvánvalóvá válik, hogy az 1958-as rendelkezésekben már egyértelműen elkülönülnek a besorolás szempontjából fő- és melléklapok – sorrendjük előre meghatározott –, ezáltal a szerzői oeuvre-ön belül további és minden könyvtár katalógusában azonos elveken nyugvó rendezés vált lehetségessé. A mű egy betűrendi helyen való összerendezése azonban az MNOSZ 3424–52-es normatíva érvényessége miatt ugyanolyan akadályokba ütközik, mint korábban.

A címleírási szabályok új kiadása 1960-ban látott napvilágot. Az MSZ 3424–60 számú szabványban tükröződő alapelvek tekintetében nem történt változás; jelentősebb eltérés mutatkozik azonban az időszaki kiadványok feldolgozásáról szóló fejezet részletezettségében: az 1952-es kiadásban e terület szabályozására összesen húsz pontot foglaltak az előírásokba (89–108.), a második változatban 43 paragrafus (89–131.) rendezi a folyóirat jellegű és egyéb periodikumtípusok formai feltárásának kérdését. Az (egy- és többkötetes) könyvek címleírására vonatkozó előírások – amelyek a katalógus által ellátandó feladatokat és a katalógusépítés alapprincípiumait a legnyomatékosabban tükrözik – szövegében semmiféle módosításra nem került sor, csupán a magyarázatul szolgáló példák némelyike cserélődött le.

További – nem a katalógus lényegét érintő – terminus technicus megváltoztatásával a korábbi katalogizálási paradigmától, gyakorlattól való elszakadást kifejező különbség, hogy míg az MSZ 3424–52-es szabvány első edíciójában a cím alatti katalogizálást „tárgyi rendsző alatti felvétel”-nek titulálták, az új szabályzat – annak ellenére, hogy a paragrafusok textusában megmaradt e szakkifejezés – lábjegyzetben a következő megjegyzést közli: „Újabbán e helyett a helyesebb »címrendsző« kifejezést használjuk. A cím első szava ui., amely rendszővá lesz, korántsem jelöl mindig tárgyat (pl. személynevek), de a könyv tárgyát sem fejezi ki (pl. Hogyan kell csirkét nevelni?). Így szerepel már a fogalom a terminológiai szabványban is (ld. MSZ 2155).”

Az új kiadású szabvány 171. pontjához fűződő lábjegyzet tudósít arról, hogy a Magyar Nemzeti Bibliográfia – a külföldi központi cédulaszolgáltatásban alkalmazott gyakorlathoz igazodva – 1960-tól megjegyzésben tünteti fel a melléklapok rendszavait, logikai, fontossági sorrendjüknek megfelelően arab sorszámmal el látva őket.

A XIX. század végétől 1960-ig terjedő két emberöltő magyar katalogizálástörténete szintén jól példázza Joris Vorstius és Michael Gorman nézeteit: a szabványosítás kora egyrészt az újabb és újabb, a könyvtárak egyre szélesebb körére kiterjedő hatályú instrukciók megfogalmazásában, elfogadásában és bevezetésében ölt testet; másrészt a – mai szemmel nézve lassú és jelentéktelen – technikai fejlődés a katalógusadatokat fizikai hordozóinak előállításában olyan eredményeket hozott, amelyek a könyvtári állománynyilvántartások által ellátható feladatok kiszélesítésére is módot adtak. A vizsgált időszakban a hazai fejlődés így lépett át az egymástól elszigetelt bibliotékák egyedi (és korlátozott komforttal használható) katalógusainak évszázadaiból az országon belüli, majd nemzetközi együttműködésekre képes, azokhoz igazodó – az 1961-es korszakhatárt jelentő párizsi konferencia által meghatározott alapelveket integrálni tudó – módszerek kidolgozásának korába, illetve készült fel az újabb szabványosításra.

JEGYZETEK

- 25 Horváth Magda : Új címleírási szabvány előtt. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1964. 566. p.
- 26 Uo. 567. p.
- 27 A Katalogizálás szabályai. 1. r., Újkori nyomtatott könyvek címleírása : Tervezet. Budapest : OKK, 1951. 3. p.
- 28 Miszti László : Könyvtári címleírási szabályok. = A Könyvtáros, 1953. 10. 29–30. p.
- 29 MNOSZ 3424–52 Könyvtári címleírási szabályok. = Barta Gábor (összeáll.) : Könyvtári és könyvtári vonatkozású szabványok gyűjteménye. 24. p.
- 30 Goriupp Alisz : A katalógus szerkesztése, különös tekintettel az olvasói katalógusokra. = A Könyvtáros, 1953. 1. 7. p.
- 31 Tudományos könyvtáraink olvasói katalógusával kapcsolatos vitaülés anyaga. 1954. június 26. 25. p. ELTE Levéltára, Fond 19/d
- 32 Vö. Goriupp Alisz : Könyvtári címleírási szabályok. = A Könyvtáros, 1953. 7. 21–23. p.
- 33 Regeln für die alphabetische Katalogisierung in wissenschaftlichen Bibliotheken. Unveränderter Nachdruck der Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der Preussischen Bibliotheken. Leipzig : Bibliographisches Institut, 1952. 16–17., 70. p.
- 34 Cutter, Charles A. : Rules for a dictionary catalog. 4. ed. Washington : Government Printing Office, 1904. 57. p.
- 35 Goriupp Alisz : Könyvtári címleírási szabályok. = A Könyvtáros, 1953. 7. 21. p.
- 36 Vö. Szelle Béla : Bevezetés a katalogizáláselméletbe. Budapest : Tankönyvkiadó, 1972. 62. p.
- 37 Domanovszky Ákos : A leíró katalógus alapfeladatai. = Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. 1964. 22. és 36. p.
- 38 Vö. MNOSZ 3401–52 A betűrendbe sorolás szabályai. = Barta Gábor (összeáll.) : Könyvtári és könyvtári vonatkozású szabványok gyűjteménye 123. p. (A szabvány teljes szövege: 123–153. p.)

- 39 Vö. Pogányné Rózsa Gabriella : A német katalogizálási hagyományok a magyar könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő, 2002. 38–40. p.
- 40 Sallai István – Sebestyén Géza : A könyvtáros kézikönyve. Budapest : Művelt Nép, 1956. 187. p.
- 41 Haraszthy Gyula : Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszerű kérdései. = Magyar Könyvszemle, 1957. 320. p.
- 42 A könyvtári munka 15 éves távlati fejlesztési terve / összeállították az állománygyarapítási, katalogizálási és olvasószolgálati szakbizottságok. [1958]. 8. P. MOL, A Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztályának anyaga, Fond XIX-I-4-a.
- 43 Jegyzőkönyv felvétel... a Katalogizálási Szakbizottság 1959. június 23-án tartott ülésén. 1. p. MOL, OKT iratai, Fond XIX-I-25.
- 44 Vö. Barta Gábor (összeáll.) : A könyvtári munka szabványai. Budapest : Közgazdasági és Jogi Kvk., 1960.

Pogányné Rózsa Gabriella

Fél évszázad hazai lexikonkiadása*

Kovács Máté és a magyarországi lexikonkiadás

Kovács Máté pályafutását nem kell bemutatni e folyóirat hasábjain. Volt azonban egy olyan – sajnos, megvalósulatlan – elképzelése, amiről méltatlanul kevés szó esik a róla szóló életrajzokban. Kovács Máté arra törekedett, hogy a Pallas és a Révai lexikon után két évtizeddel végre elkészüljön az oly régóta hiányolt új magyar nagylexikon. Már 1951-ben felmerült az Akadémiai Kiadóban, hogy a magyar lexikonkiadás 300. évfordulójára, 1953-ra egyetemes lexikont kellene kiadni. Könnyen belátható azonban, hogy alig két év leforgása alatt nem lehetett újonnan összeállított lexikont szerkeszteni, annak pedig nem sok értelme lett volna, hogy újra kiadják a Pallast vagy a Révait. Az Akadémiai Kiadóban ennél többre vágytak: felállították a Magyar Tudományos Akadémiához tartozó Enciklopédia Bizottságot, amelynek feladata a leendő enciklopédia elvi és gyakorlati előkészítése volt. A bizottság vezetőjének Kovács Mátét nevezték ki. Az Enciklopédia Bizottság által kidolgozott koncepció a szerkesztési feladatokat az Akadémián belül megszervezendő önálló szerkesztőségre bízta. Az előkészítési munkálatok a társadalmi igények felmérésétől a külföldi és hazai példák elemzésén át egészen a tényleges szócikklista összeállításáig (vita a felveendő szócikkekről, minták megfogalmazása, jelölőrendszer, helyesírási szabályok egységesítése, utalórendszerek kidolgozása, illusztrációk: képek, grafikák, térképek, táblázatok összeállítása, bibliográfiák megszerkesztése.

* A tanulmány a Kovács Máté Alapítvány által 2003-ban kiírt pályázaton első díjat nyert dolgozat szerkesztett változata.

szócikkek megírása) hároméves munkát vettek igénybe (1954–1957). A végleges tervet a Minisztertanács 1956. szeptember 27-én a Magyar Közlönyben megjelent határozatával hagyta jóvá.

A készülő Magyar Enciklopédia a tervek szerint mintegy 100 000 szócikket tartalmazott volna, a megjelenést 23+1 kötetre tervezték, kötetenként 1000 A/4-es oldalon. Ami az illusztrációkat illeti: a szöveg között 25 000 kép, rajz, térkép, 700 többszínű és 400 egyszínű melléklet, valamint szövegen kívüli 220 színes térkép tette volna még vonzóbbá és szemléletesebbé az enciklopédiát. A sorszámozást tekintve a 24. kötetben teljes név- és tárgymutató jelent volna meg, kétféle csoportosításban, egyrészt a szakterületek szisztematikus rendjében, másrészt betűrendben. Számítva a komoly hazai érdeklődésre – ebből következően az előfizetésekre – a példányszámot 40–50 000-re tervezték. A kiadást alig tíz év leforgása alatt kívánták véghezvinni. 1959-ben az első három, majd utána minden évben újabb három kötet jelent volna meg. A Magyar Enciklopédiának nemcsak a szocialista magyar könyvkiadás termékének kellett lennie, hanem példaként kellett szolgálnia a polgári (kapitalista) országok számára. Nem véletlen, hogy Kovács Máté követendő mintaként említi a Bolszaja Szovjetszkaja Enciklopedija grandiózus kiadását. *„Az 50 kötetes Nagy Szovjet Enciklopédia, mint a világ első hatalmas szocialista enciklopédiája befejezéséhez közeledik, így a Magyar Enciklopédia az emberiség korszerű társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődésére vonatkozó ismeretanyagot és az egyetemes emberi művelődés értékelését illetően szilárd támaszra találhat benne.”* De a „nagy testvér” követése mellett hazai indok is van a kiadásra, megfelelő a korban szokásos népszerűsítő propagandának: *„[...] a Magyar Enciklopédia hármas feladatot lát el. A népművelési munka számára tartalmazza az általános műveltség kibővített anyagát, e mellett a tudományos kutatást, valamint a termelőmunkát megbízható szakanyag közlésével és a további tájékozódást elősegítő bőséges válogatott bibliográfiával támogatja.”*¹

Kovács Máté a Magyar Enciklopédia mellé, annak tervezett megjelenítésével párhuzamosan – hasonlóan a francia Larousse vagy a szovjet vállalkozásokhoz – teljes magyar lexikonkiadási rendszert tervezett meg. Az Enciklopédia anyagából állították volna össze az egyes tárgykörök szerinti szaklexikonokat. Ezek az Enciklopédiában tárgyalt témaköröket aprólékos szócikkekre bontották volna szét, hogy a lehető legmélyebb ismereteket adják át, elsősorban a tudományokban jártasabb használók számára. A Magyar Lexikonok összefoglaló cím alatt 23+1 szaklexikon jelent volna meg, szakonként 2–3 kötetben: pl. Filozófiai Lexikon, Közgazdasági Lexikon, Társadalmi Lexikon, Nyelvészeti Lexikon, Világirodalmi Lexikon, Magyar Irodalmi Lexikon, Zenei Lexikon, Földrajzi Lexikon stb. A kiadásuk nagyrészt az Akadémián belül történt volna, de a könyvkiadás államosítása után bekapcsolták volna a kiadásba az újonnan létrehozott szakkiadókat, a Zeneműkiadót vagy a Mezőgazdasági Kiadót. A következő lexikon, amelynek kiadását Kovács Máté szorgalmazta, az Encyclopaedia Hungarica lett volna. Köteteiben külön jelentették volna meg a Magyar Enciklopédia anyagából a magyarságra (gazdaság, történelem, társadalom, művészetek) vonatkozó anyagot. Orosz, angol, német és francia fordításban készült volna el azzal a céllal, hogy a külföld számára megbízható forrásként álljon rendelkezésre. *„Ha ezek a lexikonok jó színvonalon elkészülhetnek, felmérhetetlen szolgálatot tehetnek azért, hogy országunkról és népünkről a világ népeinek közvéleménye a valóságnak megfelelő képet*

alakíthasson ki.”² Szélesebb olvasó- és vásárlóközönség számára tervezte meg Kovács Máté az Egyetemes Kis Lexikont, mely két, egyenként 1000 oldalas kötetben, 50 000 szócikkkel és illusztrációkkal a népművelés szolgálatába állt volna. Azt szorgalmazta, hogy ebben a jelenkor személyiségei, eseményei, tudományos eredményei kapjanak elsődleges szerepet. Újabb lexikoncsoportot alkottak volna a zseblexikonok, ezek az Egyetemes Kis Lexikon egy-egy ismeretterületét kibővítve tartalmazták volna. Egy-egy tudományág részleteinek, részterületeinek bemutatására, illetve bizonyos korosztályokat megcélözva tervezte meg Kovács Máté például a Rádiótechnikai Kis Lexikont, a Fényképészeti Kis Lexikont, a Sportlexikont, az Ifjúsági Kis Lexikont.

Felmerül a kérdés: vajon ez a nagyszabású lexikonkiadási terv megvalósítható lett volna-e? Bizonyosan nem egyszerű feladat, maga Kovács Máté sem egyik napról a másikra kívánta véghezvinni a kiadást, még ha égető szükség volt is ezekre a könyvekre. Mindenesetre javaslata ésszerűen átgondolt és logikus felépítésű rendszernek tűnik: „*Természetesen a központi tervezés és állami gondoskodás sem tehet csodát. [...] Nem pótolhatja egyetlen rohammal, néhány év leforgása alatt az összes hiányokat [...] új enciklopédiáink és lexikonaink hosszú sora messze tekintő távlati terv alapján, ésszerű rendben jöjjön létre.*”³ Az állami irányítás megfelelő biztosítéknak látszott ahhoz, hogy a lexikonok szép sorjában a könyvesboltokba, azokon keresztül a családok könyvespolcaira kerüljenek.

1957-re már világosan látszott, hogy „*főként gazdasági nehézségek miatt azonban a Magyar Enciklopédia előkészítése is meglassult, sőt átmenetileg egyelőre szünetel.*”⁴ Kovács Máté távozott a szerkesztőbizottságból, nehéz lehetett elfogadnia, hogy amiért dolgozott, tulajdonképpen a semmibe vész. A minisztertanácsi határozat szerint egy intézmény látta volna el a szakmai, egy másik pedig az állami felügyeletet a kiadások felett. A Magyar Tudományos Akadémián belül felállított Magyar Enciklopédia Szerkesztő Bizottsága a szellemi irányítást végezte, a Művelődésügyi Minisztérium Kiadói Főigazgatósága az anyagi (gyakorlati) feltételeket biztosította a kiadásokhoz. Hiába volt a szerkesztőbizottságnál szakmailag a lehető legjobb helyen a lexikonügy, mint később bebizonyosodott: az állami, politikai akarat és a permanens pénzhiány miatt a Magyar Enciklopédia nem jelent meg, helyette az Új Magyar Lexikont és szaklexikonok egész sorát adták ki. Utóbbiakban legalább a Magyar Enciklopédia szerkesztése során összeállított szócikkeket felhasználták.

A XX. század utolsó harmadának magyar lexikonkiadása

Fél évtizeddel a meghiúsult lexikonkiadás után mégis úgy tűnt, hogy sürgősen szükség van egy, a politika által (is) támogatott és ellenőrzött magyar lexikon kiadására. A kiadásnak természetesen igazodnia kellett az 1947-ben elkészült Nagy Szovjet Enciklopédiához. Az Új Magyar Lexikon 1960 és 1972 között az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg. Ez a lexikon a maga 6+1 kötetével a közepes terjedelmű kézikönyvek közé sorolható. Ennél lényegesebb azonban, hogy mit képvisel: mint lexikon, amely maga a „naprakész örökkévalóság”, hűen tükrözi a magyarországi szocializmus éveit. Hiába írták a szerkesztők az előszóban, hogy „[...]

társadalmi életünk rohamos fejlődése, ismereteink szakadatlan, páratlanul gyors haladása lehetetlenné teszi, hogy az országunkban elsőként megjelenő marxista–leninista szemléletű egyetemes lexikon cikkei mentesek legyenek minden hiányosságtól”,⁵ a lexikont mégis rengeteg kritika érte. És nem elsősorban politikai meggyőződése okán: a szócikkeket az általánosítás és a szűkszavúság, az adatok területén a hiányosság és a pontatlanság jellemezte. Bibliográfiát ugyan közöltek a szócikkek végén, de csak a szűkített magyar nyelvű irodalomra hivatkozva. A legnagyobb figyelmet a politikai, történeti, közgazdasági, statisztikai adatokra fordították. Mégis: ezekben az évtizedekben ez volt az egyetlen könyvesboltokban kapható magyar kiadású általános lexikon.

A közelmúlt nagylexikon-kiadásának jellemző példája egy közismereti nemzetközi enciklopédia: a Britannica Hungarica és egy közismereti nemzeti lexikon: a Magyar Nagylexikon megjelentetésének története.⁶ 1993-ban és 1994-ben alig néhány hónap eltéréssel indult útjára két nagylexikon. A kiadók tudták, hogy kockázatos vállalkozásról van szó, hiszen a lexikon csak nyeli a pénzt az első kiadás során, bevételre csak a befejezés után, az újryomások során lehet számítani. Teljesen igaz a következő, a Népszabadság egy 1988-as cikk címébe foglalt megállapítás: Lexikon: kicsiben üzlet, nagyban küldetés!

Britannica Hungarica

A Britannica Hungarica a Magyar Világ Kiadó gondozásában jelenik meg. A kiadót 1988-ban hozták létre, hogy a gazdasági nehézségekkel küszködő Magyar Hírek című, a nyugati magyarságnak szóló időszaki kiadványt fenn tudják tartani. Az addig ingyenesen terjesztett lapot árusítani kezdték, de így is megtartotta olvasóközönségét, és a bevételekből származó nyereséget a kiadó könyvek megjelentetésére fordította. Ebben az időszakban egyértelmű volt, hogy az olvasó- és vásárlóközönség megbízható, pontos, időtálló és minden politikai szemléletől mentes lexikonra vár. Az is köztudott volt, hogy a Magyar Tudományos Akadémián belül is tervezik lexikon kiadását, de a tapasztalatok szerint inkább csak beszéltek róla, nem cselekedtek.⁷ Halász György, a kiadó vezetője az 1992-es Frankfurti Könyvvásáron vette fel a kapcsolatot az Encyclopaedia Britannica kiadójával. Halászt ide-oda küldözgették, majd végül munkatársaival Chicagóban, a Britannica központjában kötött ki. Egy évnyi kemény tárgyalássorozat, ezernyi biztosíték után a Magyar Világ Kiadó megszerezte az angol Britannica magyar fordításának jogát. A magyar kiadásban éppen ezért nincs copyright-jel a Magyar Világ Kiadó neve mellett: ők valóban csupán a fordítást végzik, de a szerzői jog teljes mértékben a chicagóiak tulajdona.

A magyar Britannica mégsem az angolszász kiadvány szolgálai másolata, éppen ellenkezőleg: rengeteg dologban különbözik attól. Az eredeti Britannica 30 kötete a lexikon típusú Micropaediára és az enciklopédia jellegű Macropaediára oszlik. A magyar kiadásnak ezt a kettőt kellett 18 kötetben egyesítenie. A magyar kiadónak joga volt magyar vonatkozású cikkekkal kiegészíteni minden kötetet, a kiegészítés terjedelme azonban nem haladhatta meg az eredeti szócikkmennyiség tíz százalékát. Eleinte még bátoratlanul bővítettek – ez az utolsó oldalon felsorolt szócikkek mennyiségéből is látszik –, később már egyre bátrabban nyúltak az

anyaghoz, de még így sem tudták kihasználni a tíz százalékot. Végül több mint 3000 szócikkkel egészítették ki a magyar kiadást. A beemelt magyar szócikkeknek is megvan a maguk sorsa: elküldik őket Chicagóba, ott lefordítják, majd néme-lyeket kiválasztva beemelik az eredeti, angol nyelvű Britannicába, illetve meg-küldik a többi nemzeti kiadás számára. Ez, ahogy Halász György fogalmazott: „*páratlan országimage-építés*”.⁸ Bizony, még az is előfordult, hogy magyar szer-zők javasolták új, nem magyar vonatkozású szócikkek (Nyikita Mihalkov, Bohu-mil Hrabal, Fritz Hundertwasser) felvételét a Britannicába. A chicagói szerkesz-tőség – elismerve figyelmetlenségét – el is fogadta a javaslatokat. Más esetekben a magyar szerzők javításokat eszközöltek az eredeti cikkeken (Andrej Tarkovszkij, Erdély), a szerkesztőség ezeket szintén elfogadta. A chicagói szerkesztőséggel való szoros együttműködést mutatja, hogy amint valami változás történik az ere-deti kiadásban, azt azonnal megküldik a magyar kiadónak is.

Az először Hollandiában, majd Olaszországban nyomtatott magyar Britannica Hungarica 1994 és 2001 között jelent meg. 18 nagy formátumú kötete elegáns sala-mander bőrbe kötve, egyenként 800 oldalon, színes és fekete-fehér illusztrációkkal (képek, grafikák, térképek), aranyélmetszéssel, a kötés tetején a Britannica hivata-los jelképével, a bogánccsal – a skótok címernövényével – teszi még vonzóbbá az enciklopédiát. Utolsó kötete nagyszerű időzítéssel az Ünnepi Könyvhéten került forgalomba, jelenleg ez az egyetlen befejezett nagylexikon-kiadás Magyarorszá-gon. Az árát tekintve ma már nem olcsó mulatság: míg kezdetben a kötetek 5400 forintba kerültek, addig ma a kötetenkénti könyvesbolti ár 13 800 forint, a 18 kötet összesen tehát 248 400 forint. Az értékesítésnek azonban elenyésző hányada törté-nik könyvesboltokon keresztül, a többség inkább a kiadóban fizet elő a Britannicá-ra. Nem véletlenül, hiszen nem egy részlet-, illetve kedvezményes fizetési lehetőség áll azok rendelkezésére, akik maguk is házikönyvtáruk részeként szeretnék látni a Britannicát.

A két szerkesztő, Halász György és Széky János munkáját olyan ismert és elis-mert személyiségek támogatták, mint Pungor Ernő és Várszegi Asztrik. A magyar Britannica 59 923 szócikket és 15 185 utaló címszót foglal magába. Ebből 3175 szócikk magyar szerzők munkája, a többi fordítók készítették. A szócikkek végén található bibliográfiákban nemcsak a külföldi, hanem a magyarul megjelent legfon-tosabb szakirodalmat is számba veszik. A magyar kiadó tervei között szerepel, hogy a külföldi kiadáshoz hasonlóan a magyar is elérhető legyen CD-ROM-változatban.

Ami a Britannicát igazán értékessé teszi: a benne foglalt szócikkek megfogal-mazása kellemes olvasásélményt nyújt. Inkább könnyen érthető, érzelmekre és értelemre egyaránt ható irodalmi mű ez, nem pedig száraz és untató szakszöveg. Ha értékeléseket ad, azt nem elfogultan, hanem tárgyilagosan teszi, és nem mellőzi a humort sem. Ezzel még azokat is magához „csábítja”, akik egyébként nem szeretnek lexikont olvasni. Megint Halász Györgyöt idézve: „*A jó Isten se menti meg az olvasót ettől a nagyszerű sorozattól!*”⁹

Magyar Nagylexikon

Több mint négy évtizedet felölelő történet a Magyar Nagylexikon kiadása. Az ötvenes évek elején a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt elkezdődött

egy új nagylexikon kiadásának előkészítése, ám a megvalósítás sokáig váratott magára: sorra kudarcba fulladt minden kezdeményezés. A végleges munka 1987-ben indult el: az Akadémia elnöksége lexikon-szerkesztőbizottságot jelölt ki, megkezdődött a lexikon címszóanyagának összegyűjtése, az Akadémiai Kiadó Lexikonszerkesztőségében kialakították a szerkesztés formai és tartalmi követelményeit. 1993-ban jelent meg az első kötet, ezt további három követte. Az Akadémiai Kiadó és Nyomda Kft.-t időközben privatizálta a Capital Pénzügyi Tanácsadó Rt., de az új tulajdonos, a holland Wolters Kluver cég nem vállalta a lexikon további kiadását. Ennek következtében a lexikonhoz kapcsolódó jogok és kötelezettségek a Capital Rt. Tulajdonában maradtak. A Capital tulajdonosai hiába fordultak a Magyar Tudományos Akadémiához, a Művelődési Minisztériumhoz, mindenhol csak az erkölcsi támogatást tudták biztosítani, „senki sem tudja vállalni a nagylexikon kiadásának terheit.”¹⁰ Ekkor döntöttek arról, hogy maguk folytatják a kiadást és 1997-ben megalapították a Magyar Nagylexikon Kiadó Rt.-t. A Magyar Nagylexikon fővédnökségét Gönz Árpád vállalta, a kiadást Soros György, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Magyar Millenniumi Kormánybiztos Hivatala és a Népszabadság Rt. támogatta. A folytonosságot akarták hangsúlyozni a kiadóváltás terén, ezért hasonlít nagyon a Magyar Nagylexikon Kiadó jelképe az Akadémiai Kiadó emblémájára. Az 5. kötet első lapján egy félmondat – „habent sua fata libelli” – jelzi, hogy változás történt: elkészült az ötödik kötet az Akadémiai Kiadó Lexikonszerkesztőségében, de a kiadását már a Magyar Nagylexikon Kiadó tette lehetővé. Ma már a kiadás pontosan ütemezett terv szerint halad: minden évben két kötet jelenik meg, májusban és novemberben.

Az elődök 18 kötetre tervezték a lexikont, de a megjelent négy kötetben csupán a B betűig jutottak el. Az eredeti szócikklista felülbírálatára ezért létrehozták az Akadémiai Konzultatív Szerkesztőbizottságot, melynek elnöke Vizi E. Szilveszter, az Akadémia elnöke. A feladat egyszerű volt: a listából csak kihúzni szabad, ha mégis új cikket kell felvenni, akkor helyette ki kell emelni egy másikat. A kényszerű csökkentés miatt a szócikkek terjedelmét is rövidebbre szabták „*lemondva bármiféle minősítésről, csupán adatokra, tényekre szorítkozva mutatva be személyt, országot, művészi alkotást, fogalmat*”,¹¹ ezáltal „*konkrét ismereteket akar adni mindenkinek, de úgy, hogy mégse váljon tudományos enciklopédiává [...]*”.¹²

A Gyomai Kner Nyomdában nyomtatott Magyar Nagylexikon utolsó kötete 2004 májusában jelenik meg. A 18 kötetben, kötetenként 954 oldalon, mintegy 1000 színes és fekete-fehér illusztrációval (kép, térkép) és mellékletekkel. A kezdetben 3800 forintos kötetenkénti előfizetői ár ma már 9250 forint, a teljes nagylexikon csomagára 125 000 forint. Az értékesítésnek közel 80 százaléka előfizetések útján történik, de mint alapl mű megtalálható a könyvesboltok többségében is. Mintegy 150 000 címszó szerepel a lexikon oldalain. Magyar szerzők által írott eredeti mű, mely tartalmazza az emberiség egyetemes történetéből mindazt, ami fontos, több mint 40 százaléka pedig magyar vonatkozású. A szócikkek végén bibliográfiát közölnek, amennyiben az adott témában nem áll rendelkezésre magyar nyelvű forrás, akkor a legfontosabb idegen nyelvű irodalom kerül bele.

Az adatok a legutolsó forrásoknak megfelelően, többszörös ellenőrzés után kerülnek a szócikkekbe, de időnként a sors is segít: Kovács Ági augusztusi olimpiai aranyérme már megjelent a 2000 novemberében kiadott, K betűt tartalmazó kötet-

ben. Természetesen a naprakészséget a betűhatárok mégis befolyásolják: Kertész Imre 2002-es irodalmi Nobel-díja csak a 18. kötet után megjelenő kiegészítő kötetbe kerülhet bele. Az egyes kötetekben középkori művekből vett iniciálék jelzik az új betű kezdetét. Néhány esetben ez problémát jelentett: a J iniciálét hosszas keresgélés után egy párizsi kódexből vették át, azonban Ű iniciálét – érthetően – sehol sem találtak, az U iniciálét pedig nem akarták átfesteni. Ezért inkább meghagyták az Ű nyomtatott változatát, iniciálás forma nélkül.

2004. március 15-én Mádl Ferenc köztársasági elnök Széchenyi-díjat adott át dr. Várnai Györgyinek, a Magyar Nagylexikon Kiadó vezérigazgatójának „A Pallas Nagylexikona után több mint 100 évvel az első önálló magyar nagylexikon létrehozásáért”.

XX. századi lexikonpör

Úgy tűnik, Magyarországon nem múlhat el lexikonkiadás pörösködés nélkül. Nem a kiadók rivalizálásáról van itt szó, ők ma már tudják jól, hogy mindketten másféle lexikont adnak ki, a közönség meg majd eldönti, melyiket kedveli jobban.

Már a kezdeteknél elkezdődött egy vita, mely a fordításeredetiség kérdését feszegeti. Nem új dolog ez a magyar könyvkiadásban, de még csak a magyar hétköznapiokban sem. Valaha Kazinczy és Kölcsey vitakozott ezen: míg Kazinczy a híres nemzetközi művek fordítását, addig Kölcsey az eredeti magyar művek írását tartotta elsődleges fontosságúnak. Majd a XIX. század első felében – „lexikonpör” kerekedett Wigand Ottó Közhasznú Esmeretek Tára című munkája körül, mivel ez a német Brockhaus-lexikon mintájára készült, tehát fordítás és nem eredeti magyar munka. Nem történt ez másként a kilencvenes évek közepén sem, amikor elkezdték megjelentetni az új nagylexikonok egyes köteteit. Eleinte többet kommentáltak a vitákat, mint a megjelent köteteket.

Sokan – néha név nélkül – írtak arról, hogy mennyivel könnyebb a Britannicának, mennyi támogatást kap, mennyivel egyszerűbb „csak” lefordítani egy bevált lexikont, és így tovább. Talán mindez igaz, de azoknak, akik a becsmélő cikkeket írták, figyelmébe ajánlhatjuk, hogy a Britannica soha egy rossz szót nem szólt a Magyar Nagylexikonról, sőt Halász György és Széky János is elismerte, mekkora feladatot vállaltak magukra Várnai Györgyi és munkatársai. „*a Magyar Nagylexikon nemcsak az utolsó magyar nyelvű nagylexikon lesz, hanem egyáltalán a Gutenberg-korszaknak hosszú évek óta az első [...], nulláról induló, előtörténet nélküli általános enciklopédiája.*” Ha a Britannica mégis figyelmeztetett a másik oldalról, azt csak a tapasztalatai alapján tette és nem rosszindulatból: „*az ötödik kötet után még körülbelül százharmincezer szócikk hátravan. Azaz egy cikkre a továbbiakban átlagosan kilenc-tíz sor jut. Mint gyakorló lexikonszerkesztőnek, vannak bizonyos tapasztalataim arról, milyen nehéz az egyébként kiváló szakembereket ennyire tömör, azonkívül precíz, eredeti, tárgyyszerű, magyaros és közérthető fogalmazásra bírni, avagy a beérkező szövegekből ilyen cikket esztergálni.*”¹³

Ilyen vélemények láttak még napvilágot, ráadásul névtelen cikkben: „*amíg a Magyar Nagylexikon megjelentetését a magyar állam semmivel sem támogatja, addig a Britannica Hungaricát a Magyar Hitel Bank igen jelentős összeggel*

szponzorálja, és ugyanakkor a Művelődési Minisztérium már a megjelenés előtt megvásárolta minden magyar középiskola számára.”¹⁴ De még hogy! Való igaz, hogy megvásárolták, ám az első kötet után visszaléptek, és közölték, hogy a többi kötetre nem tartanak igényt. Ott állt a kiadó 1500, első kötetében hiányos sorozattal. A minisztérium még a visszavásárlást is elutasította, mondván: az nem lehetséges.¹⁵

Pedig becsmérelni egy, a világ 11 nyelvére átültetett lexikont szintén nem túl okos dolog. „A ráébredés – nem mind arany, ami külföldről érkezik – hosszabb folyamat, amelyet igencsak lassít a külföldi cégek egyre fokozódó reklámhadjárata, melyet a magyar vállalatok még szerényebb formában sem tudnak követni. Ezt bizonyítja az adott példa is: a Magyar Világ Kiadó szinte naponta hirdeti a Britannicát a legnagyobb példányszámú napilapokban, az Akadémiai Kiadónak azonban erre nem telik. Itt lenne már az ideje, hogy nagyobb figyelmet fordítsunk saját szellemi termékeink és iparunk védelme érdekében.”¹⁶ Felmerülhet a kérdés, hogy amikor az Akadémiai Kiadó állami intézményektől kért segítséget, vajon miért nem kapott. A Britannica megjelenetése biztosabbnak tűnt, mint a Magyar Nagylexikoné, talán nem minden indok nélkül, ha csak azt nézzük, mióta hánykolódott a lexikon ügye a kiadóban még az állami irányítás idején, de később is.

Cáfolható az a feltevés is, hogy a Britannica nemzeti lexikon akarna lenni. Bencsik Gábor II. Rákóczi Ferenc példáján keresztül próbált kitérni arra, hogy [a Britannicát] „Magyar alaplexikonná alakítani éppúgy nem lehet, mint a Pallast ukránná, vagy az olasz nagylexikont németté”.¹⁷ Ez azonban a Britannicának sohasem állt szándékában, a nemzeti kiadásban mindig lehetőséget biztosít a kiegészítésre, az angol kiadás képpel illusztrálva említi a fejedelmet, a szabadságharcot és Rodostót, de meghagyja a magyar kiadás számára Mikes személyét és a Mercurius Veridicust.

Pungor Ernő személyében a „kritikus szemléletű” sajtó megtalálta azt a szerkesztőt is, akinek tevékenységét próbálták megkérdőjelezni a Britannica kapcsán – éppúgy, mint Döbrentéit az Esmeretek kapcsán. Pungort rendre érték a politikai és emberi támadások, „a két lexikon születése körüli időkben Pungor Ernő az akkori kormány támogatásával pályázott az Akadémia elnöki posztjára. A nagy erőket felvonultató küzdelem győztese Kosáry Domokos lett – ma ő fémjelzi az Akadémia lexikonát és Pungor Ernő a magyarított Britannicát”.¹⁸ Mindez inkább minősíti a cikk íróját, mint az említett személyeket.

Még – ha ugyan csak elméletileg is – a pör lehetősége is felvetődött, akárcsak az 1830-as években. Bencsik és Halász szópárbját idézhetjük: Bencsik: „Ha úgy tetszik, indítson új lexikon-pört. Százötven évvel ezelőtt, igaz, nem sikerült. Hátha ma nem ítéltetik kudarca.”¹⁹ Mire Halász: „Pöröket pedig ne csináljunk, volt már pör elég. A könyvkiadók csináljanak egyszerűen szép könyveket.”²⁰ Ungvári Tamás szinte békebíróként azt írta: „Mindkét vállalkozás honi erőknél kínál munkát, fordítóknak és tudósoknak egyaránt. Elismerés illeti tehát a kiadókat, az Akadémiaiakat éppúgy, mint a vállalkozó szellemű Magyar Világét az embert próbáló kísérletért.”²¹

A kezdeti viták már elcsendesedtek a Britannica Hungarica és a Magyar Nagylexikon kiadása körül. Így évek múltán mindannyian úgy érezhetjük, nem szabad pálcát törni egyik lexikonkiadás felett sem. Mindkettőre szükségünk van.

JEGYZETEK

- 1 Kovács Máté: A Magyar Enciklopédia előkészítése. = Magyar Könyvszemle, 1955. 1–2. 149.
- 2 Kovács Máté: A Magyar Enciklopédia és a korszerű magyar lexikonok előkészítésének irányelvei és eddigi eredményei. = Magyar Tudomány, 1957. 5–6. 191. p.
- 3 Ua.: 193. p.
- 4 Ua.: 188. p.
- 5 Új Magyar Lexikon. Bp., Akadémiai K., 1960. 1. köt. Előszó.
- 6 Külön köszönettel tartozom a dolgozatom elkészítéséhez nyújtott segítségért Nádor Attila szerkesztőnek a Magyar Világ kiadóból és dr. Várnai Györgyi vezérigazgatónak a Magyar Nagylexikon Kiadóból. Szándékomban állt a Révai Új Lexikonának bemutatása is, ám megkeresésemre a kiadóból nem kaptam választ.
- 7 Gunst Péter: A készülő Magyar Nagylexikon munkálatairól. = Könyvtáros, 1990. 3. 147–152. p.
- 8 A meggyőzést maga a könyv végzi el. Beszélgetés Halász Györggyel. = Könyvpiac, 1997. 1–2. 3. p.
- 9 Uo.
- 10 A mi nagylexikonunk. Beszélgetés Várnai Györgyivel. = Kritika, 1997. 11. 20. p.
- 11 Daniss Győző: Naprakész örökkévalóság. = Interpress Magazin, 2003. 11. 106–109. p.
- 12 A mi nagylexikonunk, i. h.
- 13 Széky János: A ti nagylexikonotok. = Kritika, 1998. 1. 7. p.
- 14 Melyik jobb? Nagy... Magyar... Britannica... = Print and Publishing, 1995. 25. 48. p.
- 15 N. Sándor László: Britannica félidőben. = Magyar Hírlap, 1997. október 16.
- 16 Melyik jobb? i. h.
- 17 Benesik Gábor: Lexikon-pör. = Népszabadság, 1994. október 28.
- 18 Uo.
- 19 Uo.
- 20 Halász György: Tárgyszerűen lexikonügyben is. = Népszabadság, 1994. november 14.
- 21 Ungvári Tamás: Egy lexikon és egy enciklopédia... = Népszabadság, Könyvszemle mell., 1995. január 7. 4. p.

Merc Hajnalka

Sajtótörténeti „fűszerkönyv”

Lakatos Éva tekintélyt parancsolón hatalmas művét, a művelődés- és irodalomtörténeti jelentőséggel bíró magyarországi hetilapok és folyóiratok bibliográfiájának negyven füzetét minden könyvtáros ismeri. A *magyar irodalmi folyóiratok* (Bp. 1972–2000) alfabetikus rendben tárja föl 4604 periodikum legfontosabb adatait a megjelenés dátumaitól a rendszeres szerzők névsoráig. A bízvást grandiózusnak nevezhető mű több mint három évtizednyi munkálatai közben támadt föl a szerző érdeklődése, hogy – túllépve a bibliográfus regisztráló szerepén – föltárja és bemutatssa, milyen is volt a magyar sajtó fénykora, a XIX. század második felének, a XX. század elejének hazai újságírása. Ez a korszak nem csak azért mondható fénykornak, mert az 1860-as, 1870-es évektől sokasodtak meg hazánkban a sajtótermékek, azért is, mert ekkoriban alakult ki a korszerű újságírás, lapkiadás és -terjesztés; ezidőtől vált üzletté, anyagi hasznot hozó gazdasági vállalkozássá az újság; ekkoriban jelent meg a mai értelemben vett riporter, lapszerkesztő, „újdondász”; megindult a rendszeres hírszolgáltatás, kialakultak a tudósítói hálózatok, megjelentek a nagyobb példányszámok előállítására alkalmas nyomdagépek stb. E körülmények egyértelműen magyarázzák, hogy Lakatos Éva érdeklődése miért e korszakra irányult. Ugyanakkor a szerző nem a sajtótörténet hagyományos témaköreiben – mint a lapok eszmei, politikai irányultsága vagy az irodalmi sajtó esztétikai színvonala – vizsgálódott, hanem a modern lapcsinálás működésének föltételeit, azokat a korjellemző vonásait, netán furcsaságait vette górcső alá, amelyek minden időben együtt járnak a korszerűség nevében föllépő új korszakokkal. Magyarán, Lakatos Éva egy-egy tanulmányában az új idők újdonságaira, netán „hordalékára” világít rá, azokra a talán nem általános, de mindenképp jellemző tünetekre figyelte föl, amelyek nem föltétlenül fontosak a sajtótörténészek szemében, de fölöttébb áruklodóak a korra és a korszellemre nézve. Amelyek szaktudományi szempontból nem biztos, hogy lényegesek, ám mindenképp érdekesek és tanulságosak – a művelt laikusok számára is. Ilyenformán tehát a *Sikersajtó a századfordulón* című kötet tizenhárom tanulmánya a harminc esztendei bibliográfusi föltárómunka „melléktermékeként” keletkezett. Profán hasonlattal: e dolgozatok úgy viszonyulnak a negyven füzetnyi bibliográfiai anyaghoz, ahogyan az ételnek egyedi zamatot adó fűszerek a húshoz, a körethez. Nem véletlenül adta a szerző kötetének a *Sajtótörténeti megközelítések* alcímet, jelezni óhajtván, hogy nem módszeres sajtótörténeti áttekintést alkotott, hanem a korjellemző mozzanatokról, érdekességekről, furcsaságokról számol be.

A kötet négy részből áll. Az elsőbe (*Lapkiadás mint üzlet*) kerültek a sajtó gazdasági alapjait, üzleti céljait megvilágító dolgozatok, amelyek rendre oda lyukadnak ki, hogy bizony, ezekben a kiegyezés körüli években vált hazánkban az újság gazdasági vállalkozássá. A második részbe (*A sajtó műhelyéből*) sorolta a szerző azokat a tanulmányait, amelyekben a lapcsinálás szakmai kérdéseit vizsgálja, annak a folyamatnak az állomásait, amelynek kezdőpontján a hír áll, vég-

pontján az olvasó. A harmadik nagy fejezet (*Különlegességek, furcsaságok*) négy dolgozata olyan – az imént „hordaléknak” nevezett – jelenségeket villant föl a nemzetközi sajtó történetéből, amelyek részint példányszámnövelő üzleti célból, részint szenzációhajhász különködésből következtek. Az utolsó részben (*A múlt megőrzése*) a híres európai sajtógyűjteményeket, hírlapműzeumokat mutatja be, illetve emléket állít a szerző mesterének, mentorának, Dezsényi Bélának.

Ezek után – immár minden rendszer nélkül, kedvsinálás céljából – érdemes tallózni a fölöttebb gazdag anyagban, azaz érdemes Lakatos Éva nyomába szegődni sajtótörténeti kalandozásaiiban az időben visszafelé vezető úton. Megtudhatjuk például, hogy nem is ritkán megesett, hogy két lap ugyanabban az időben megegyező tartalommal jelent meg (így 1895-ben a *Képes Családi Lapok* és a *Magyar Világ*, vagy a két élclap, a *Magyar Herkó Páter* és a *Magyar Miska*), éspedig azért, mert egymástól különböző olvasói rétegeket értek el egyszeri munkával, azaz leszorított költségvetéssel. Ugyancsak a példányszám növelését, a jobb piaci térítést szolgálta a lapok címeinek változtatása, továbbá a mutációk vagy központi mellékletek kiadása; előfordult, hogy jogi vagy cenzurális korlátozások kijátszása miatt váltogatták címeiket a lapok. Lakatos Éva példák sokaságán mutatja be, milyen volt a kapitalista sajtó első hazai korszaka, miféle trükkökkel növelték a kiadók az eladott példányok számát: mondjuk, dömpingár alkalmazásával (*Tolnai Világlapja*), ajándékkönyvek, könyvsorozatok, kalendáriumok küldésével (igen sok újság), esetleg tárgynyerményekkel (*Új Idők*), sőt volt olyan orgánus is (pl. a *Bácsmezei Napló* az 1920-as években), amelyik ingyenes ügyvédi és fogorvosi szolgáltatásokkal kecsegtette a rendszeres előfizetőket. A lapcsinálás folyamatának bemutatásakor szól a szerző a korabeli gyorsajtó jellegzetes kiadványtípusáról, a hírforrásként használt nyomatosról; külön tanulmányban elemzi a színes, dekoratív borítók és lapfejek vevőcsalogató szerepét; nemkülönben megemlékezik a hajdani lapterjesztés jellegzetes figurájáról, a rikkancsról, aki a XIX–XX. század fordulóján szorosan hozzátartozott a városok képéhez. Érdekes és tanulságos írásban ismerteti a szerző az 1850 és 1890 közötti évtizedek lapterjesztési statisztikáit. Ebből tudhatjuk meg, hogy közvetlenül a szabadságharc leverése után mindössze kilenc magyar nyelvű napilap jelent meg hazánkban, számuk 1854-ben már húsz volt, 1890-ben pedig 630! Ugyanakkor a példányszámok – mai szemmel nézve – meglehetősen alacsonyak voltak; az országos napilapok többsége nem érte el a naponkénti tízezres mennyiséget. Az újságcímek számának ugrásszerű növekedésén kívül a laptípusok sokasodása is a megnőtt olvasási kedvről tanúskodik. Ekkoriban terjedtek el a szépirodalmi hetilapok (*Budapesti Visszhang*, *Déliabáb*, *Családi Lapok*), igen népszerűvé váltak a divatlapok (*Budapesti Bazár*, *Divat*, *Divatcsarnok*, *Pesti Hölgy Divatlap*) és az élclapok (*Bolond Istók*, *Bolond Miska*, *Borsszem Jankó*). Ugyancsak tanulságos adat, hogy számos német nyelvű orgánus eladott példányszáma megelőzte a magyarokét.

Az érdeklődők igen sok érdekes információra, kuriózumra bukkanhatnak a kötet *Különlegességek, furcsaságok* című részében. Itt esik szó az alkalmi, ünnepi különszámok kiadásának honi megjelenéséről, illetve a külföldi orgánusok hazánkat bemutató különszámairól, mellékleteiről. Megismertet a szerző az „eleven újság” műfajával, amely a nyomtatott sajtó rovatbeosztása, szerkezete szerint jelenetekben közvetítette a dramatizált híreket. Az első eleven hírlapot Kolozsvárott 1887 februárjában mutatták be, majd hamar nagy népszerűsége tette szert, a szá-

zadfordulón Brassótól Orosházáig, Lippától Losoncig széles e hazában tartottak előadásokat. Lakatos Éva mindezeken túl bemutat néhány szokatlan helyen (óceánjárón, léghajón, befagyott tó jegén) működő alkalmi szerkesztőséget, néhány külön szerkesztőt és különös újságot (mint a *Mercure France*-t, amely egyetlen példányban készült – Napóleon számára). A kuriózumok sorát gyarapítják a nem papírra nyomott újságok (ilyen volt pl. a *Czeplédi Közlöny*, amely Ferenc József halálhírét selyemre nyomva közölte; Franciaországban tésztaalapra nyomott, ehető újság is készült), valamint a különleges méretű hírlapok (a rekorder Argentínában, 1944-ben látott nyomdafestéket 2×3 méteres méretben). Hasonlóképp izgalmas az ún. szűk réteglapok története, hogy csak két „szélső” példát említsünk, a szi-bériai magyar hadifoglyok újságjait vagy épp a Monte Carlo-i kaszinó belső hírlevelét.

Adatok, tények, érdekességek, kuriózumok tömege vonul el az olvasó szeme előtt. És ez a pergő képsor sajátos módon szinte a hazai sajtó fölvirágzása bő fél évszázadának tablóképevé áll össze. Lakatos Éva kötete ilyenformán olvasható sajtótörténeti érdekességek gyűjteményeként, miközben a tanulmányokban valóssággal hemzsegnek a művelődés- és nyomdatörténeti, gazdaság- és jogtörténeti, muzeológiai, könyvtártudományi, irodalomtörténeti, olvasásszociológiai adalékok. Vagyis a *Sikersajtó a századfordulón* korántsem csak a szakszerű érdeklődést elégíti ki, a művelt laikusok számára is rengeteg tanulságos ismeretet nyújt, ráadásul vonzóan olvasmányos stílusban. Vagyis jóízűen, ahogy a fűszerkönyvekhez illik...

(Lakatos Éva: *Sikersajtó a századfordulón*. Sajtótörténeti megközelítések. Bp. 2004. Balassi Kiadó, 234 p., 28 t.)

Mezey László Miklós

Lakatos Éva

Sikersajtó
a századfordulón

3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K